SUNIL RAMRAO RAPANWAD

s.v.college shirur t., 9890834522

has completed

swami Vivekanand College Shirur T. Geography Dipt. Quiz

on 6/5/2020, with a passing score of 100%

CamScanner

Vidya Prasarak Mandal, Gadhinglaj

Dr. Ghali College, Gadhinglaj

Affiliated to Shivaji University, Kolhapur

(NAAC Re-accredited 'B' Grade)

One Week Online Faculty Development Program On Use of ICT in Teaching Learning (Regional Language)

Certificate

This is to certify that **Dr. Sunil Ramrao Rapanwad**
of **Swami Vivekanand College Shirur T.**
has successfully completed *One Week Online Faculty Development Program on Use of ICT in Teaching Learning (Regional Language)* from 1 June to 6 June, 2020, organised by Internal Quality Assurance Cell (IQAC) of Dr. Ghali College, Gadhinglaj.

Mr. M.S.Vandkar Co-ordinator	Dr. D. N. Waghmare Co-ordinator	Mr. A. G. Godghate Co-ordinator	Dr. N. K. Shelake Chief-Coordinator	Dr. M. R. Patil Principal

CamScanner

CENTRAL UNIVERSITY OF KARNATAKA

CERTIFICATE

This is to certify that, **Dr. Sunil Ramrao Rapanwad** .... has successfully completed ***21 days Online GIS Training Program using QGIS***, conducted by the Department of Geography, School of Earth Sciences, Central University of Karnataka, India, jointly with State Institute of Urban Development, Karnataka, India from 13.7.2020 to 2.8.2020.

Dr. B. Mahalingam Course Director Central University of Karnataka	Prof. Ali Raza Moosvi Head, Department of Geography Central University of Karnataka	Prof. Mohammed Aslam MA Dean, School of Earth Sciences Central University of Karnataka	Venkatesh Kadagadakai.G Director, SIUD Mysuru	H Ramesha Course Coordinator SIUD, Mysuru

किसान शिक्षण प्रसारक मंडळ,हडोळती द्वारा संचलीत

कर्मयोगी तुळशिराम पवार महाविद्यालय,हडोळती

ता. अहमदपूर जि. लातूर

संलग्नीत-स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठ, नांदेड.

NAAC Accredited 'B' Grede

सचिव
निलेश प्रभाकरराव पवार (02382)227079
11,शारदा नगर,अंबाजोगाई रोड,लातूर

प्र.प्राचार्य
डॉ.गंगथडे आर.डी
मो.न. 9423350724

जा.क्र. क.तु.प.म.ह./ /20 दि. / /20

१) प्रा.डॉ.हानमते शिवाजी महाविद्यालय,कंधार.
२) प्रा. रापनवाड सुनिलM.J.P. मुखेड.
३) डॉ. भडके दिलीप धुंडामहाराज महाविद्यालय,देगलूर.
४) डॉ. उपलंचवार धुंडामहाराज महाविद्यालय,देगलूर.
५) डॉ. वाघमारे के.पी उज्वल ग्रामीण महाविद्यालय,घेनसी.
६) श्री. बालाजी जोगदंड पाटील—पारस नगर,नांदेड.
७) श्री. ऋषीकेश टाक —सिडको नांदेड.
८) श्री. बाबूराव खंदारे —दत्तनगर किनवट.
९) श्री. विनोद धडे — नांदेड.
१०)श्री. नेताजी जाधव — लातूर.
११)श्री. राष्ट्रपाल नरवाडे — हिंगोली.
१२)श्री. अमन खान — परभणी.
१३)श्री. सिध्दार्थ घोनसे — मुखेड.
१४)श्री. शेख फहाद — विसावानगर नांदेड.

विषय :— ब विभागीय आंतरमहाविद्यालयीन तायक्वांदो २६ फेब्रुवारी २०२२.

महोदय,

आपणास कळविण्यात आनंद होतो की, दि.२६ फेब्रुवारी २०२२ रोजी कर्मयोगी तुळशीराम पवार महाविद्यालय हडोळती व स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठ,नांदेड यांच्या संयुक्त विद्यमानाने ब विभागीय आंतरमहाविद्यायीन तायक्वांदो (मुले/मुली) स्पर्धा आयोजीत करण्यात आली आहे.

तरी सदरील स्पर्धेसाठी आपणास पंच म्हणून या पत्राद्वारे नियुक्ती देण्यात येत आहे. आपण सदरील स्पर्धेस दि.२६ फेब्रुवारी २०२२ रोजी ठिक ९:०० वाजता उपस्थित रहुन स्पर्धा यशस्वीपणे पार पाडण्यास सहकार्य करावे.

सदरील स्पर्धेस प्रवास भत्त व मानधन विद्यापीठ नियमानुसार विद्यापीठ देय राहील.

माहितीस्तव :—

१) क्रिडा संचालक स्वा.रा.ती.म.वि.,नांदेड.
२)वित व लेखा विभाग, स्वा.रा.ती.म.वि.,नांदेड.
३)अध्यक्ष/सचिव व विभाग क्रिडामंडळ,अहमदपूर
४)प्राचार्य संबंधीत महाविद्यालय,

Principal
K.T.P Mahavidyalaya
Hadolti Dist Latur

REDMI NOTE 5 PRO
MI DUAL CAMERA

CamScanner

अंतरिक्ष विभाग /DEPARTMENT OF SPACE
भारत सरकार/GOVERNMENT OF INDIA
भारतीय अंतरिक्ष अनुसंधान संगठन /INDIAN SPACE RESEARCH ORGANISATION
भारतीय सुदूर संवेदन संस्थान, देहरादून / INDIAN INSTITUTE OF REMOTE SENSING, DEHRADUN

सत्यमेव जयते

नामांकन सं. / Enrolment No. : 2020640346423

CERTIFICATE OF PARTICIPATION IN ONLINE COURSE

यह प्रमाणपत्र

डॉ॰ सुनिल रपनवाड

को "रिमोट सेन्सिंग, जीआईएस और जीएनएसएस के मूलभूत सिद्धांत"

मे ऑनलाईन पाठ्यक्रम में भाग लेने पर प्रदान किया जाता है।

इस ऑनलाइन पाठ्यक्रम का आयोजन **17 अगस्त, 2020 से 20 नवंबर, 2020 (कुल पाठ्यक्रम की अवधि = 84 घंटे)** के दौरान किया गया ।

THIS CERTIFICATE IS

AWARDED TO

Dr. sunil rapanwad

ON HAVING PARTICIPATED IN THE ONLINE COURSE ON

"Basics of Remote Sensing Geographical Information System and Global Navigation SatelliteSystem"

THIS ONLINE COURSE WAS CONDUCTED DURING **17-08-2020 to 20-11-2020** (TOTAL COURSE DURATION WAS = 84 HOURS).

इस पाठ्यक्रम में 5 मॉड्यूल शामिल हैं - 1) रिमोट सेंसिंग और डिजिटल छवि विश्लेषण ; 2) ग्लोबल नेविगेशन सैटेलाइट सिस्टम ; 3) भौगोलिक सूचना प्रणाली ; 4) जियोकंप्यूटेशन और जियोवेब सर्विसेज के मूलभूत सिद्धांत ; और 5) सुदूर संवेदन एवं भौगोलिक सूचना प्रणाली के अनुप्रयोग। This course consists of 5 modules- 1) Remote Sensing and Digital Image analysis; 2) Global Navigation Satellite System; 3) Geographical Information System ; 4) Basics of Geocomputation and Geoweb services; and 5) RS & GIS Applications.

Date: 04-01-2021
Place: Dehradun

समन्वयक/ Coordinator
आईआईआरएस नोडल केंद्र/IIRS Nodal Centre

निदेशक/ Director
आई॰आई॰आर॰एस, देहरादून/ IIRS, Dehradun

UID- ef6c070084dcda84a9c2cec021153391 .This Certificate can be validated using URL- https://certificate.iirs.gov.in

Current Global Reviewer

UGC Approved International Research
Refereed Multidiciplanary Journal

Editor In Chief
Mr. Arun B. Godam

Special Editor
Prof. Jadhav Baburao B.
Dept. of Political Sci.
Bapusaheb Ekambekar Mahavidalaya , Udgir

ISSUE IX Volume II (Half Yearly) May. To Oct . 2017

Editorial Office Address :

Khadgaon Road, Kapil Nagar, Latur, Dist. Latur 413512 (M.S.) India

Contact- 8149668999

Email-

hitechresearch11@gmail.com

Publisher
Shaury Publication
Kapil Nagar, Latur
Contact- 8149668999

EXECUTIVE EDITORS

Dr. Chitta Ranjan Panda
P.G. Deptt. Of Odia
Shailabala Women's Autonomous College
Cuttack – (Orissa)

Dr. U.T. Gaikwad
Dept. of Geography,
Smt. S. D. M. College
Latur, Dist. Latur (M.S.)

Maimanat Jahan Ara
Head, Dept of Political Science,
Sir Sayyed College,
Aurangabad, Dist. Aurangabad

Dr M.U. Yusuf
Dept of Commerce,
Sir Sayyed College,
Auranbadad, Dist. Aurangabad

Dr. Hanumant Mane
R.Guide & Head,
Dept. of Marathi,
Shivchatrapati College,
Kalam, Dist. Osmanabad(M.S.)

B.J. Hirve
Dept. of botany
Vasant Mahavidyalaya,
Kaij, Dist. Beed. (M.S.)

Dr. Prain Diddeshwar Shete
Dept. of Zoology,
Maharashtra Udaygiri Mahavidyalaya, Udgir,
Dist. Latur

Dr U.V.Panchal
H.O.D, Dept of Commerce,
Deogiri College,
Aurangabad, Dist. Aurangabad

Pro. S.B. Karande
Dept. of Economics,
Shri Bhausaheb Vartak College,
Borivali (W), Dist. Mumbai.

Dr. N.J. Waghmare
Research Guide & Head,
Dept. of Pali,
Govt. Sanatketar College,
Shivani, (M.P.)

www.rjournals.co.in

CURRENT GLOBAL REVIEWER

Half Yearly	**UGC Approved**	**ISSN : 2319 - 8648**
Issue IX Vol II , May. To Oct. 2017	**Sr. No. 64310**	**Impact Factor : 2.143**

Editoral Board Member

Dr. N.J. Waghmare Research Guide & Head, Dept. of Pali, Govt. Sanatketar College, Shivani, (M.P.)	**Dr M.U. Yusuf** Assistant Professor, Dept of Commerce, Sir Sayyed College, Auranbadad, Dist. Aurangabad
Dr. Bharat Handibag Dean, Fculty of Arts, Dr.B.A.M.University Aurangabd.(M.S.)	**S. R. Uchale** Librarian, Shri Bhausaheb Vartak College, Borivali (W), Mumbai
Dr. U.T. Gaikwad Dept. of Geography, Smt. S. D. M. College Latur, Dist. Latur (M.S.)	**S.R. Kadam** Head, Dept. of History, Janvikas College, Bansorala, Dist. Beed (M.S.)
Pro. S.B. Karande Dept. of Economics, Shri Bhausaheb Vartak College, Borivali (W), Dist. Mumbai.	**Dr. Gopal S. Bhosale** Head, Dept. of Hindi, Janvikas College, Bansarola, Dist. Beed (M.S.)
B.J. Hirve Dept. of botany Vasant Mahavidyalaya, Kaij, Dist. Beed. (M.S.)	**Dr. Hanumant Mane** Research Guide & Head, Dept. of Marathi, Shivchatrapati College, Kalam, Dist. Osmanabad(M.S.)
Dr. Gopal S. Bhosale Head, Dept. of Hindi, Janvikas College, Bansarola, Dist. Beed (M.S.)	**Prof. Mohan S. Kamble** Dept. of Marathi, Janvikas Mahavidyalay, Bansarola, Dist. Beed (M.S.)
Dr. B.T. Lahane Principal, Head, Dept. of English, Sambhajirao Kendre College, Jalkot, Dist. Latur (M.S.)	**Prof.Chitade Nandkishor** Dept. of Economics, Janvikas Mahavidyalay, Bansarola, Dist. Beed (M.S.)
Dr U.V.Panchal H.O.D ,Dept of Commerce, Deogiri College, Aurangabad, Dist. Aurangabad	**Dr.Koshidgewar Bhasker** H.O.D (Computer Science) Vai. D.M.Deglurkar College, Degloor, Dt. Nanded (M.S)

CURRENT GLOBAL REVIEWER

Half Yearly | **UGC Approved** | **ISSN : 2319 - 8648**
Issue IX Vol II , May. To Oct. 2017 | **Sr. No. 64310** | **Impact Factor : 2.143**

Present Preface Message

Honourable Prof.,

Here's a great pleasure to hand over this research Journal title **'Current Global Reviewer'** At Present different papers are published through various branches of knowledge.But they are concerned to specific subject or thought. We are very glad in publishing this paper to get the more information about research to new learner about research in all the spheres. This is the age of supersonic. That is why we must concentrate at present at a large scale in higher education. It's very important in this modern phase for researchers and to encourage for the effort put by us. In the long run it will very useful for us as guide lines and directions.

'Current Global Reviewer' has been started to publish the research paper by great thinkers, intelligentia, scholars, lectures. Those who have contributed in the field of higher education and research for advanced knowledge. We are publishing research paper written in Marathi,Hindi & English, Languages. It has been included research papers in language and literature, Social Science, Social work , commerce, Management, Law, Computer Science etc.

Hope you will remain in

Co- Operation in future

Thank You.

Editor In Chief

Mr. Arun B. Godam

CURRENT GLOBAL REVIEWER

Half Yearly Issue IX Vol II , May. To Oct. 2017	UGC Approved Sr. No. 64310	ISSN : 2319 - 8648 Impact Factor : 2.143

Index

Sr. No.	Article Title	Author	Page No.
1	Phytochemical Analysis Of Roots Of *Asparagus racemosus*	Hirve Babasaheb Jalindarrao	1
2	Make In India: Challenges And Opportunities	Prof. Naval D. Patil	4
3	The Most Probable number (MPN) and index of borewell water From Jalna District of Maharashtra.	Kagne S.R. , Puri S.S.	7
4	The Performance Of Routing Protocols For Cellular Ad-Hoc Networks	Prof. Mane V. D.	11
5	Synthesis And Antimicrobial Activity Of 3-Aryl Substituted 5-Bromo -7-Ethoxy -1, 2, 4-Triazolo-[3, 4-*B*] Benzothiazoles By Oxidative Cyclisation	Bhagat.T.M.	15
6	The Theme of Casteism in the Recent Marathi Cinema with special reference to the movies *Fandry, Sairat and Khwada.*	Shuddhodhan P. Kamble	21
7	Theme of Moral Degradation in 'Midnight Woman'	Dr. Karad Prakash Desai	24
8	Organic Farming & Sustainable Agriculture Development	Mr .Pramod B. Deshmukh	27
9	The Role of Values and Ethical Analysis of Higher Education in India.	Dr. B. K. Shep	32
10	Monthly Rainfall in Nanded District	Dr. Vinkar V.N.	36
11	Study Of The School Students In Respect Of Their Fitness, Academic Achievements, And Attitude Towards Physical	Dr. Sunil Kumar	38

	Education And Sports		
12	Comparative Study Of Diurnal Variation In Selected Physical Fitness Components Of Baseball Players.	Prof. Pradeep Khedkar	42
13	Effects Of Pranayamas On Selected Physiological Variables Of College Students	Dr. Kalyan Maldhure	47
14	A Comparative Study Of Locus Of Control Among Sports Achievers, Non-Achievers,Non-Participant And Female Tribal	Prof. Sugandh Band	50
15	A Review of Sociology of Education: Concept and Origin	Dr. Ramesh D. Rathod	54
16	Role Of Women In Contemporary World	Dr. Anju Bala Sharma	58
17	The Role of Information & Communication Technology (ICT) in Higher Education in India.	Dr. Gaikwad V.B.	63
18	Programmes And Strategies For Attaining Clean And Green India	Deelipkumar Namdevrao Jadhav	67
19	Ancient Indian costume in the period of Mauryan and Sunga (321 – 72 B. C.)	Mrs. Rekha B. Lonikar	70
20	Twentieth-century English literature: An Overview	More J. G.	73
21	‘A Geographical study of rural settlement names in Akola District’	Rapanwad Sunil Ramrao, Prof.Dr.Mankari M.P.	76
22	The Climate Of The Solapur District	Dr. Gavakare R. B.	80

CURRENT GLOBAL REVIEWER

Half Yearly | UGC Approved | ISSN : 2319 - 8648
Issue IX Vol II , May. To Oct. 2017 | Sr. No. 64310 | Impact Factor : 2.143

'A Geographical study of rural settlement names in Akola District'

Research Student
Rapanwad Sunil Ramrao
Rajiv Gandhi College
Dist: Nanded

Research Guide
Prof.Dr.Mankari M.P.
(Head of Det. Of Geography
Maharashtra Udaygiri Mahavidyalay
Udgir, Dist: Latur.

-------------- **(21)** ---------------------**Dept. of Geography** --------------------------------------

Introduction :-

It is seen that there is an impact of certain names acquired by some villages from an ancient period. The names of settlements are generally associated with the structure of land, water, soil, plants, animals, gods, roads, religious conditions etc. The percentage of the names of the settlements selected for the study out of total rural settlement is 36.48 .Those settlements last letters end with 'Gaon' and 'Pur'. 145 settlements are related with plants out of total rural settlements .The percentage of it is 28.38. There are 62 settlements names are concerned with gods and goddesses. The tehsil wise distributions of settlements of Akola district have been shown to analyze the names of rural settlements in this proposed research paper. From the very beginning, it is said that man is a social animal. So, he tries to create a group to live. He makes houses to live in a group . The settlements are created with the help of some houses prepared by men or a group. The elements including geographical, cultural and political play an important role to acquire the name for settlements. By analyzing the names of the settlements, the environmental and cultural conditions and the duration of settlement's evolution are easily understood. Generally, the names of the settlement consist of two …….. The observation of the initial letters and the last letters of the settlements show the relations with the past incidents.

Study Area: -

Akola district from east Vidarbha is selected for this proposed research. An expansion of a degree of latitude of Akola district is from 20.17 north to north latitude 21.16 and a degree of longitude is expanded from east 76.7 to east longitude 77.4. The total area of the district is 5428.84. As per the census of 2011, the total population of the district is 1813906. The north side of Akola district has Gavilgad hills and towards east part of the district Amravati district. By the side of south of Akola, there is Washim district and towards west side, Buldhana district

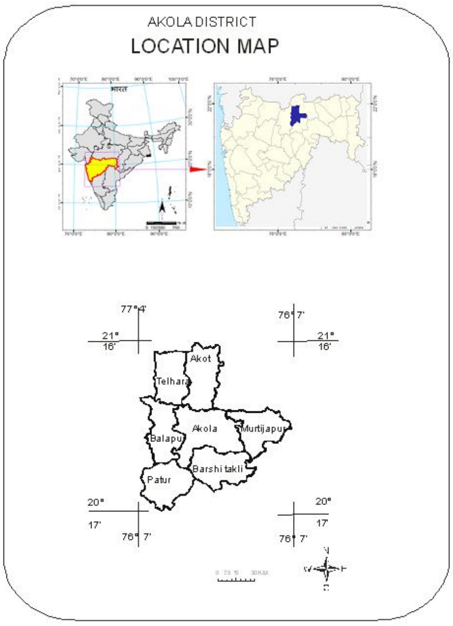

Objectives:-

The proposed research paper has been prepared by considering the following objectives.

1) To study the names of rural settlements and its distribution in Akola district.

2) To analyze initial and last letters of the names of rural settlements in Akola district.
3) To understand an impact of geographical and cultural factors in the names of rural settlements in Akola district.

Sources and study Methods:-

The proposed research paper is based on the secondary sources. The Census report of Akola district and economical and social comments related to the district have been used for the totals for this study. The charts of the initial and last letters of the names of the rural settlements of Akola district have been prepared and analyzed.

Interpretation:-

It is very interesting to analyze geographically the names of rural settlements from study area. Many issues regarding local legends, regional languages, history, stories and the names of settlements from epic and its evolution have been instructed and addressed. The regional, natural, cultural and geographical elements play an important role to study the names of rural settlements. The factors like particular habits related to the concerned area of human beings, linguistic factors of rural area and the proofs of people's procedure of work, their relation with previous and later groups are helpful to study the settlements. The last letters of the settlements like 'gram' 'khed' 'Pur' vasahat' 'nagar' etc. have come from Sanskrit language. These are the symbols of Arya settlement. The last letters of the settlement like 'li','ali','bad' etc. are generally seen during the region of Muslim.

The distribution and interpretation of the last letters of rural settlements:-

The numbers of rural settlements are 986 in study area. Out of 636, the last letters of rural settlements names are 'gaon','nagar','shwar','ti','ki','vada','vi','khed','gad' and 'bazar'. The numbers of settlements with last letter 'pur' are 149 in the district. The percentage out of total settlements is 23.43%. If it is observed tehsilwise, on the large scale, Akola and Murtizapur tehsils have 42 settlements. In other tehsils in the district, Akola has 28 Barshitakli has 18 and there are 6 settlements in Balapur. The less numbers of the settlements are in only 6 in Patur tehsil. ex – Danapur, Malkapur, Jafrapur etc. The number of settlement's names with last letter 'khed' are 92 %. If it is distributed tehsilwise, Barshitakli has 18 settlements, whereas the less numbers are seen in Patur. There are only 9 settlements. Ex. Pimparkhed, Ramkhed, Kajikhed. The distributaion of the settlements in other tehsils in the district is Akot (16) ,Akola (15) Murtizapur(13), Balapur(11) and Telhara (10). The names of the settlements with last letters 'khurd'are 68 in Akola district. The percentage out of total settlements is 10.69. On the large scale Akot tehsil has 13 settlements with last letters 'khurd'. In Barshitakli 11, Telhara.9. Patur-8,Murtizapur 7 and the less numbers of settlements are seen in Balapur where there are 06 settlements. In Akola district, the percentage of the names of

settlements ending with 'vi' is 0.47%. Amvi etc. The following table shows information regarding particular last letters of the settlements names from Akola district.

Table No 01

Taluka wise settlement's names distribution & percentage

No.	Suffix\prefix	Telhara	Akot	Balapur	Akola	Murtijapur	Patur	BarshiTakli	Total	Percentage %
1	Gaon	11	13	9	9	4	11	7	64	10.06
2	Vadi	4	9	0	3	1	2	0	19	2.99
3	Pur	9	28	6	42	42	4	18	149	23.43
4	Ri	4	8	5	4	6	4	8	39	6.13
5	Li	5	6	3	4	6	6	12	42	6.6
6	Di	7	5	4	8	2	3	2	31	4.87
7	Khurd (Kh.)	9	13	6	11	7	8	11	65	10.22
8	Budruk (Bk.)	10	14	7	13	5	7	12	68	10.69
9	Ni	1	3	0	4	4	2	4	18	2.83
10	Nagar	1	1	0	1	0	0	1	4	0.63
11	Shwar	0	0	0	2	0	0	3	5	0.79
12	Ti	0	0	1	2	0	3	0	6	0.94
13	Ki	0	0	1	6	0	0	1	8	1.26
14	Vada	0	0	1	4	7	0	0	12	1.89
15	Vi	1	0	0	1	0	1	0	3	0.47

Source: - The researcher has collected this information

Names of the settlements related to environment :

An impact of natural factors is also seen in the names of the settlements of study area. The natural factors like the structure of the land,water flow, plants and animals have something to do with the names of the settlements. Akola district has 145 settlements related to plants. ex. Pimparkhed, Umri etc. The names of the settlements related to animals are 57 in the district. ex. Chitalwadi, Mungashi etc. There are 33 names of settlements associated with structure of land. ex. Dagadparwa, Kharbali etc. the names of the settlements in Akola district related with water flow are 29.ex. Dhargiri, Nipani etc.

Names of the settlements associated with cultural fractors:-

It seems that cultural factors also play a dominant role in the names of the settlements in study area. The names of the settlements associated with gods and goddesses in Akola district are 62.ex Wari, Bhairawgad, Deulgaon etc. The names of the settlements concerned with human beings are 147 ex. Shivaji nagar, Nizampur etc. Apart from this, there are also 38 names of the settlements related with caste and religion .ex Wani, Bhilkhed etc. The following table gives tehsilwise distribution and percentage of the names of settlements related with cultural factors.

Table No 02

Natural and cultural factors

No.	Tahasil's	Plant's	Animal's	Water/ River	Landscape's	God's	Religion/ Cast	Human Name	Total	%
1	Telhara	20	9	5	7	5	2	15	63	12.33
2	Akot	25	11	6	2	11	11	32	98	19.18
3	Balapur	13	5	1	6	7	3	11	46	9
4	Akola	20	13	5	7	14	9	32	100	19.57
5	Murtijapur	21	8	6	5	12	6	34	92	18
6	Patur	26	1	4	2	5	2	5	45	8.81
7	BarshiTakli	20	10	2	4	8	5	18	67	13.11
	Total	145	57	29	33	62	38	147	511	100
	Parentage %	28.38	11.15	5.67	6.46	12.13	7.44	28.77	100	

Source: - The researcher has collected this information

Conclusion:-

To conclude, it is observed that from geographical point of view, the elements like natural and cultural play a crucial role in the names of the settlements. The impact of location and condition is also seen in the names of the settlements. By analyzing the names of the settlements, it comes to know settlement's evolution and geographical, political and cultural background of the place. Religions also show its impact in the name of settlements.

References:-

1) Baden-Powell B.H (1920): The Indian Village Community, London.
2) Akola District Gazetteers.
3) Census of India (2011): District Census Handbook Akola Director of census operations, Maharashtra, Mumbai.
4) www.google/map/maharashtra/akola/map

CURRENT GLOBAL REVIEWER

Half Yearly Nov. 2017-Apr. 2018 | UGC Approved | ISSN : 2319 - 8648
Issue X Vol. VI , April. 2018 | Sr. No. 64310 | Impact Factor : 2.143

Current Global Reviewer

UGC Approved International Research
Refereed Multidiciplanary Journal

Editor In Chief
Mr. Arun B. Godam

(Half Yearly) Nov. 2017 To Apr. . 2018

ISSUE X , Volume VI, April. 2018

Editorial Office Address :

Khadgaon Road, Kapil Nagar, Latur,
Dist. Latur 413512 (M.S.) India

Contact- 8149668999

Email-
hitechresearch11@gmail.com

Publisher
Shaury Publication
Kapil Nagar, Latur
Contact- 8149668999

Rs. 400/-

EXECUTIVE EDITORS

Dr. Chitta Ranjan Panda
P.G. Deptt. Of Odia
Shailabala Women's Autonomous College , Cuttack – (Orissa)

B.J. Hirve
Dept. of botany
Vasant Mahavidyalaya,
Kaij, Dist. Beed. (M.S.)

Dr. U.T. Gaikwad
Dept. of Geography,
Smt. S. D. M. College
Latur, Dist. Latur (M.S.)

Dr. Pravin Diddeshwar Shete
Dept. of Zoology, Maharashtra
Udaygiri Mahavidyalaya, Udgir,
Dist. Latur

Maimanat Jahan Ara
Head, Dept of Political Science,
Sir Sayyed College,
Aurangabad, Dist. Aurangabad

Dr U.V.Panchal
H.O.D, Dept of Commerce,
Deogiri College,
Aurangabad, Dist. Aurangabad

Dr M.U. Yusuf
Dept of Commerce,
Sir Sayyed College,
Auranbadad, Dist. Aurangabad

Pro. S.B. Karande
Dept. of Economics,
Shri Bhausaheb Vartak College,
Borivali (W), Dist. Mumbai.

Dr. Hanumant Mane
R.Guide & Head,
Dept. of Marathi,
Shivchatrapati College,
Kalam, Dist. Osmanabad(M.S.)

Dr. Sachin Kadam
Dept. of Hindi
Nagarpalika Art D.J. Malpani Comm. & B.N. Sarda Sci. College,
Sangmner, Dist. Ahmadnagar (M.S.)

www.rjournals.co.in

Present Preface Message

Honourable Prof.,

Here's a great pleasure to hand over this + research Journal title **'Current Global Reviewer'** At Present different papers are published through various branches of knowledge.But they are concerned to specific subject or thought. We are very glad in publishing this paper to get the more information about research to new learner about research in all the spheres. This is the age of supersonic. That is why we must concentrate at present at a large scale in higher education. It's very important in this modern phase for researchers and to encourage for the effort put by us. In the long run it will very useful for us as guide lines and directions.

'Current Global Reviewer' has been started to publish the research paper by great thinkers, intelligentia, scholars, lectures. Those who have contributed in the field of higher education and research for advanced knowledge. We are publishing research paper written in Marathi,Hindi & English, Languages. It has been included research papers in language and literature, Social Science, Social work , commerce, Management, Law, Computer Science etc.

Hope you will remain in

Co- Operation in future

Thank You.

Editor In Chief

Mr. Arun B. Godam

CURRENT GLOBAL REVIEWER

Half Yearly Nov. 2017-Apr. 2018	UGC Approved	ISSN : 2319 - 8648
Issue X Vol. VI , April. 2018	Sr. No. 64310	Impact Factor : 2.143

Editoral Board Member

Dr. N.J. Waghmare Research Guide & Head, Dept. of Pali, Govt. Sanatketar College, Shivani, (M.P.)	**Dr M.U. Yusuf** Assistant Professor, Dept of Commerce, Sir Sayyed College, Auranbadad, Dist. Aurangabad
Dr. Bharat Handibag Dean, Fculty of Arts, Dr.B.A.M.University Aurangabd.(M.S.)	**S. R. Uchale** Librarian, Shri Bhausaheb Vartak College, Borivali (W), Mumbai
Dr. U.T. Gaikwad Dept. of Geography, Smt. S. D. M. College Latur, Dist. Latur (M.S.)	**S.R. Kadam** Head, Dept. of History, Janvikas College, Bansorala, Dist. Beed (M.S.)
Pro. S.B. Karande Dept. of Economics, Shri Bhausaheb Vartak College, Borivali (W), Dist. Mumbai.	**Dr. Gopal S. Bhosale** Head, Dept. of Hindi, Janvikas College, Bansarola, Dist. Beed (M.S.)
B.J. Hirve Dept. of botany Vasant Mahavidyalaya, Kaij, Dist. Beed. (M.S.)	**Dr. Hanumant Mane** Research Guide & Head, Dept. of Marathi, Shivchatrapati College, Kalam, Dist. Osmanabad(M.S.)
Dr. Gopal S. Bhosale Head, Dept. of Hindi, Janvikas College, Bansarola, Dist. Beed (M.S.)	**Prof. Mohan S. Kamble** Dept. of Marathi, Janvikas Mahavidyalay, Bansarola, Dist. Beed (M.S.)
Dr. B.T. Lahane Principal, Head, Dept. of English, Sambhajirao Kendre College, Jalkot, Dist. Latur (M.S.)	**Prof.Chitade Nandkishor** Dept. of Economics, Janvikas Mahavidyalay, Bansarola, Dist. Beed (M.S.)
Dr U.V.Panchal H.O.D ,Dept of Commerce, Deogiri College, Aurangabad, Dist. Aurangabad	**Dr.Koshidgewar Bhasker** H.O.D (Computer Science) Vai. D.M.Deglurkar College, Degloor, Dt. Nanded (M.S)

CURRENT GLOBAL REVIEWER

Half Yearly Nov. 2017-Apr. 2018 | UGC Approved | ISSN : 2319 - 8648

Issue X Vol. VI , April. 2018 | Sr. No. 64310 | Impact Factor : 2.143

Index

Sr. No.	Article Title	Author	Page No.
1	The Relation Between The Level Of Job Satisfaction And Types Of Personality In Higher Secondary School Teachers	Smt. Geeta H. Inginshetty	1
2	Anxiety And Mental Health Of Chronic Patients	Dr. .Anilkumar Tengli	5
3	Globalization And Social, Economical Development In India	Mr. Pawar S.S	10
4	Biodiversity Of Zooplanktons And Applications For Development Of Fishery At Mahasangvi Reservoir Tq. Patoda Dist Beed (Ms)	rashant V. Patil	13
5	"Comparative Study Of Anxiety Level Of Tribal And Non-Tribal Athletes"	Dr. Sunilkumar	16
6	"Effect of minor games on physical fitness of school going children"	Prof. Sughand Band	19
7	Indian Agriculture Sector Before and After Globalisation - An Analysis	Dr. Maroti Tegampure, Dr. Amrita Sahu	24
8	'A Geographical study of Rural Settlements in Akola Districts.'	Rapanwad Sunil Ramrao Prof.Dr.Mankari M.P.	31
9	मोहन राकेश के नाटकों में तात्विक विवेचन	डॉ. संतोष रामचंद्र आडे	35
10	साहित्य आणि समाज सहसंबंध	डॉ. प्रा. गणेश लहाने	41
11	जागतिकीकरण आणि लोककला	प्रा.डॉ. पुरुषोत्तम शेषराव जुन्ने	46
12	उस्मानाबाद जिल्ह्यातील उच्च शिक्षणाची स्थिती	प्रा. श्रीमती सरवदे वर्षा तात्यासाहेब	56
13	भारतातील इंटरनेटवरील व्यापाराचे वाढते महत्त्व	प्रा. सुभाष विनायकराव मोरे	60

CURRENT GLOBAL REVIEWER

Half Yearly Nov. 2017-Apr. 2018 | **UGC Approved** | **ISSN : 2319 - 8648**

Issue X, Vol. VI, April. 2018 | **Sr. No. 64310** | **Impact Factor : 2.143**

'A Geographical study of Rural Settlements in Akola Districts.'

Research Student
Rapanwad Sunil Ramrao
Rajiv Gandhi College Mudkhed
Dist: Nanded

Research Guide
Prof.Dr.Mankari M.P.
(Head of Dept. Geogaphy)
Maharashtra Udaygiri Mahavidyalay Udgir
Dist: Latur.

-------- (8) --

Introduction :-

Natural and manmade products are studied in the geography. There are two branches of geography, physical and human geography human being and their natural environment is studied in human geography. Settlement Geography is a branch of human geography. Human beings are habitual of living in groups since ancient time. Through this group sentiment, the settlement has originated. human life was stable when they started farming in the beginning the human being started settlement around the rivers where good farming land and plenty of water was available in this period farming, fishing, forest collection, mining related works where available in the rural settlement. Human beings developed themselves over the time accordingly work also changed for the human activity, but there was not the same changes in all the human settlements, therefore all the settlements are not same in size. Size of a settlement is determined on the area and population of that locality. PB Singhrana explained that the space between the settlement increases and the density of settlements decreases and the size of the population increases. Accordingly, there is a change in settlement density and population. This research paper is studying of the size, distance and density of rural settlement in Akola District.

Objectives :-

In this research paper is trying to study of rural settlement size and distance in Akola District. Further are the objectives of this research paper.

1) To Study the size of the settlements based on the population of Akola district.
2) To Study the size of the settlements based on the population of Akola district.
3) To check the density of settlements in the distance between settlements.

There are the prime objectives of the present research paper.

Study Area: -

.4'. The total area of the district is 5428.84. As per the census of 2011, the total population of the district is 1813906. The north side of Akola district has Gavilgad hills and towards east part of the district Amravati district. By the side of south of Akola, there is Washim district and towards west side, Buldhana district.

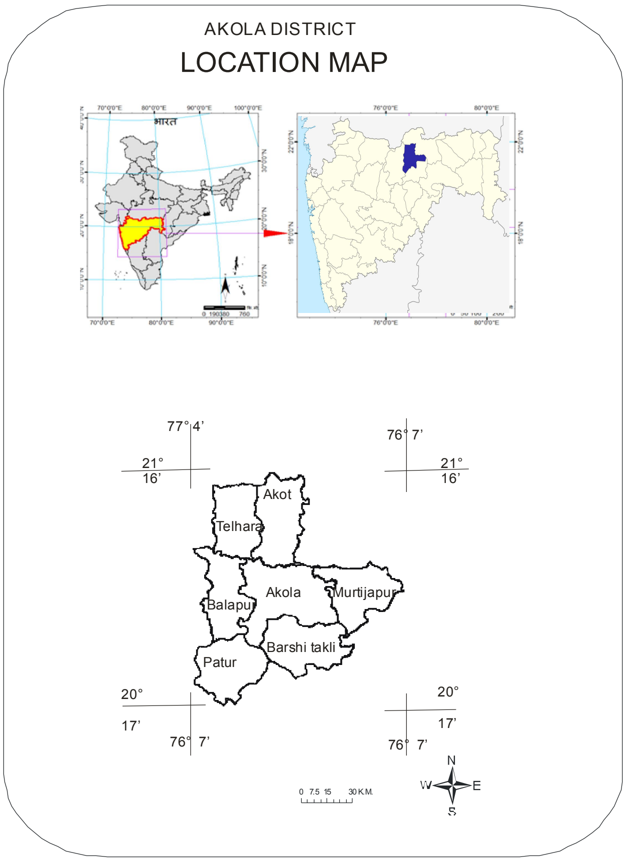

Sources and study Methods:-

The proposed research paper is based on the secondary sources. The Census report of Akola district (2011) and socio economic review (2011) and related to the district have been used for the totals for this study. An average size and density of the settlements has been taken into consideration. There is an attempt to study their mutual relation; it is analyzed by taking into consideration the average spacing and average density of the population. British geographer velenty vinids D= √A/N Formula has been used.

Explanation:

D= Average Distence Between Settlement

A= Total Area of Taluka

N= Total Numbers Of Settlements in A Taluka

Area Density Of Rural Settlements:-

There is an attempt to study how much average area and rural settlement density is there per 100 sq. km. in all the talukas os akola districts after studing settlements in the study area it is revealed that akola taluka is large is size with 1036.66 sq. km., Akot taluka is 812.84 sq. km. in size while

Murtijapur 789.43 sq. km., Barshi Takali 712.16 sq. km. and Patur 701.1 sq. km., Telhara taluka is the smallest in size. Based on this study it can be said that there Geographical Cunditions are suitable for settlement. If we study density rate per 100 sq. km. in Akola District we can say that Barshi Takali Taluka is with 22.32 density. Patur taluka is less density with 13.55. beside that akot has 22.14, Murtijapur 20.64, Akola 18.32, Telhara with 16.07 density.

Table -1

Settlement area in Akola district and density of settlement (par 100 sq. km.)

Sr. No.	Taluka	Rural Area in sq. km.	Settlements	Density of Rural Settlements (par 100 sq.km.)
1	Telhara	628.32	101	16.07
2	Akot	812.84	180	22.14
3	Balapur	688.33	98	14.23
4	Akola	1036.66	190	18.32
5	Murtijapur	789.43	163	20.64
6	Patur	701.1	95	13.55
7	Barshi Takali	712.16	159	22.32
Total		5428.84	986	18.16

Source :- Compiled by researcher

Spacing and population in rural settlement:-

After studying average space in settlements of Akola District it is revealed that 2.08 is average spacing in the studying area maximum spacing between to settlement is in Telhara Taluka with 2.84 km. and less distance in Akot Taluka with 1.5 km. it concludes that home – based centralization took place in akot taluka and in decentralization in Telhara Taluka. It is so because where space between settlement is more, settlement is scattered and distant where as there is less space between settlement, they are close each other and are centralized. Settlement spacing in Patur taluka is 2.78 km., Balapur is 2.67 km., 1.27 in Murtijapur, 1.69 in Akola Taluka where as it is 1.67 in Barshi Takali Taluka.

After studing average settlement distance above mentioned talukas we can say that population density is centered in that taluka wher farming land, water supply and good transportation is available in plenty. Where forming land is less, water supply forces are comparatively less distant population can be found in such type of adverse geographical condition and such taluka are decentralized more population can be found in that taluka where specing between two settlements is less. Telhara Taluka such example with average population of 1499. Murtijapur is there with less

population of 824 and Akot with 905, Barshi Takali 939, Akola 1230, Patur 1238 and Balapur Taluka with 1478 average population.

Table - 2

Average distance between settlements and their average population in Akola District

Sr No.	Taluka	Average distance in settlement (km.)	Average population
1	Telhara	2.84	1499
2	Akot	1.58	905
3	Balapur	2.67	1478
4	Akola	1.69	1230
5	Murtijapur	1.72	824
6	Patur	2.78	1238
7	Barshi Takali	1.67	939
Total		2.08	1110

Source :- Compiled by researcher

Conclusion:-

Rural Settlement density and average settlement area are mutually related with distance and average population. In the Akola district where geographical factors are favorable there settlement ratio is more and population increasing. It laid to the increase of overall size and lover density of the settlement also it density of one area is increased per sq.km. it leads to decrease in the average of settlements. Stable farming is very powerful in this area. Industrialization and there businesses are developing here these are the factors responsible for decrease in settlement and the average are a of the occupation is increasing.

References:-

1) Choudhari S.R. (1985) “Khandesh-A study of settlement Geography” Unpublished Ph.D. Thesis University of pune.
2) Baden-Powell B.H (1920): The Indian Village Community, London.
3) Akola District Gazetteers.
4) Census of India (2011): District Census Handbook Akola Director of census operations, Maharashtra, Mumbai.
5) www.google/map/maharashtra/akola/map

J.S.P.M
SHIVAJI MAHAVIDYALAYA RENAPUR

आज़ादी का
अमृत महोत्सव

ONE DAY ONLINE NATIONAL CONFERENCE ON

"CONTRIBUTION OF WOMEN IN INDIAN FREEDOM STRUGGLE"

This is to certify that Prof./Dr. ***Sunil Ramrao Rapanwad*** *,Of* ***Mahatma Jyotiba phule Mukhed*** *Has participated and presented His/Her paper entitled:* ***No****.*
In one day online national conference on 'Contribution of women in Indian Freedom Struggle'.Organised by dept. Of English and IQAC, Shivaji Mahavidyalaya Renapur,Latur (MS) on 08 MARCH 2023.

Dr. K.V. More	Dr. R.C.Jadhav	Dr. P.T.Pawar	Dr. R.S. Awasthi
Convenor	Co-convenor	IQAC Coordinator	Principal

Made for free with Certify'em
Made with PosterMyWall.com

Vimukt Jati Seva Samiti's

Gramin (Art, Comm. & Sci.) Mahavidyalaya, Vasantnagar

Tq. Mukhed Dist. Nanded (M.S.)

Permanently affiliated to S. R. T. M. University,

Nanded

E-Certificate of Participation

This is to certify that,

Dr. Sunil Ramrao Rapanwad

has successfully participated in National Webinar on

"Yoga for Health, Fitness and Wellness"

organised by **Career and Counseling Cell**,
Gramin Mahavidyalaya, Vasantnagar Tq. Mukhed Dist. Nanded (M. S.)
on **20th June 2020**.

Dr. S. M. Reddy
Convener

Prof. Dr. H. B. Rathod
Principal, Chief Organiser

CamScanner

Moreshwar Shikshan Prasarak Mandal Rajur (G.)

Moreshwar Arts, Science & Commerce College

Bhokardan Dist. Jalna 431 114

One Day National Webinar on

Regional Imbalance of Marathwada : Causes & Remedies

E- CERTIFICATE OF PARTICIPATION

This is to Certify that

Dr. Sunil Ramrao Rapanwad

Swami vivekanand college shirur T.

has participated in the One Day National Webinar on **'Regional Imbalance of Marathwada : Causes & Remedies'** Jointly organized by **Department of Sociology & Economics** on 24th July 2020

Hon'ble Shri Raosaheb Patil Danve
Secretary, M.S.P.M. Rajur Ganpati
Union Minister of State, Consumer Affairs Food & Public Distribution India

Dr. Digambar Kharat
Convenor & Head Dept.of Economics

Dr. Bhagwan Dongre
Principal, Moreshwar College Bhokardan Dist. Jalna

CamScanner

Pratibha Niketan Education Society

Pratibha Niketan Mahavidyalaya

Bandaghat Road, Vazirabad Nanded.

Awareness Quiz on IPR's
(Intellectual Property Rights)

CERTIFICATE OF PARTICIPATION

This is certify that **Dr. Sunil Ramrao Rapanwad** has performed excellent in Online Awareness Quiz on **Intellectual Property Rights** on the occasion of ***"World Intellectual Property Day"*** *on 26th April 2020 organised by Library Department in co-ordination with N.S.S. Department of Pratibha Niketan Mahavidyalaya, Nanded, 431601.*

Mr. Maroti B. Lute	Dr. Ravindra A. Lathakar	Dr. Kishor R. Gangakhedkar
NSS Coordinatore	Librarian	Principal

Banjara Education Society

LATE. BAPUSAHEB PATIL EKAMBEKAR GRAMIN COLLEGE,

Ramraoji Nagar, Hanegaon Tq. Degloor Dist. Nanded

Affialated to Swami Ramanand Teerth Marathwada University, Nanded

Organized by

Department of Geography

CERTIFICATE

This is to certify that Mr./Mrs./Dr. Sunil Ramrao Rapanwad

has solemnly pledged and participated in online "COVID-19 Awareness Programme" organized by the Department of Geography of Late. B. P. E. G. College, Hanegaon, for demonstrating his commitments to promote safely against COVID-19 and to discharge the services to the nation as a responsible national.

Dr. Kalaskar S. N.
Head, Department of Geography
Date:- 24/04/2020

Dr. Manwate U. H.
Principal

Late Bhimrao Chavhan Arts & Sci.College Chavhanvadi Tq.Mukhed Dist.Nanded

RNI. MAHMUL02805/2010/33461

IMPACT FACTOR 6.20

ISSN 0976-0377

International Registered & Recognized
Research Journal Related to Higher Education for all Subjects

INTERLINK RESEARCH ANALYSIS

INTERLINK RESEARCH ANALYSIS

REFEREED & PEER REVIEWED RESEARCH JOURNAL

Issue : XX, Vol. II
Year - 10 (Half Yearly)
(July 2019 To Dec. 2019)

Editorial Office :
'Gyandeep',
R-9/139/6-A-1,
Near Vishal School,
LIC Colony,
Pragati Nagar, Latur
Dist. Latur - 413531.
(Maharashtra), India.

Contact : 02382 - 241913
09423346913,09637935252,
09503814000,07276301000

Website
www.irasg.com

E-mail :
interlinkresearch@rediffmail.com
visiongroup1994@gmail.com
mbkamble2010@gmail.com
drkamblebg@rediffmail.com

Publisher :
Jyotichandra Publication,
Latur, Dist. Latur.-415331
(M.S.) India

Price: ₹ 200/-

EDITOR IN CHIEF

Dr. Avinash V. Pawar
Head, Dept. of Economics, Jaikranti Arts and Commerce Senior College, Latur, Dist. Latur (M.S.)

EXECUTIVE EDITORS

Dr. Aloka Parasher Sen
Professor, Dept. of History & Classics, University of Alberta, Edmonton, (CANADA).

Dr. Huen Yen
Dept. of Inter Cultural International Relation Central South University, Changsha City, (CHAINA)

Dr. Omshiva V. Ligade
Head, Dept. of History, Shivjagruti College, Nalegaon, Dist. Latur. (M.S.)

Dr. G.V. Menkudale
Dept. of Dairy Science, Mahatma Basweshwar College, Latur, Dist. Latur.(M.S.)

Dr. Laxman Satya
Professor, Dept. of History, Lokhevan University, Loheavan, PENSULVIYA (USA)

Bhujang R. Bobade
Director, Manuscript Dept., Deccan Archaeological and Cultural Research Insititute, Malakpet, Hyderabad. (A.P.)

Dr. Sadanand H. Gone
Principal, Ujwal Gramin Mahavidyalaya, Ghonsi, Dist. Latur. (M.S.)

Dr. Balaji S. Bhure
Dept. of Hindi, Shivjagruti College, Nalegaon, Dist. Latur.(M.S.)

DEPUTY-EDITORS

Dr. S.D. Sindkhedkar
Vice Principal PSGVP's Mandals College, Shahada, Dist. Nandurbar (M.S.)

Dr. C.J. Kadam
Head, Dept. of Physics Maharashtra Mahavidhyalaya, Nilanga, Dist. Latur.(M.S.)

Veera Prasad
Dept. of Political Science, S.K. University, Anantpur, (A.P.)

Johrabhai B. Patel,
Dept. of Hindi, S.P. Patel College, Simaliya (Gujrat)

CO-EDITORS

Sandipan K. Gaike
Dept. of Sociology, Vasant College, Kej, Dist. Beed (M.S.)

Ambuja N. Malkhedkar
Dept. of Hindi Gulbarga, Dist. Gulbarga, (Karnataka State)

Dr. Shivaji Vaidya
Dept. of Hindi, B. Raghunath College, Parbhani, Dist. Parbhani.(M.S.)

Dr. Shivanand M. Giri
Dept. of Marathi, B.K. Deshmukh College, Chakur Dist. Latur.(M.S.)

Head
Department of Economics
Shri H... College, Udgir ... (M.S.)

I.Q.A.C.Coordinator
Late Bhimrao Chavhan Arts & Sci College
Chavhanvadi (Barhali)Tq.Mukhed Dist.Nanded (M.S)

I.Q.A.C.Coordinator
Late Bhimrao Chavhan Arts & Sci College
Chavhanvadi (Barhali)Tq.Mukhed Dist.Nanded (M.S)

Principal
Late Bhimrao Chavan Art's & Science College Chavanwadi(Barhali)
Tq.Mukhed Dis. Nanded

Late Bhimrao Chavhan Arts & Sci. College Chavhanvadi Tq.Mukhed Dist.Nanded

RNI MAHMUL02805/2010/33461
Interlink Research Analysis
IMPACT FACTOR 6.20
ISSN 0976-0377
Issue : XX, Vol. II, July 2019 To Dec. 2019

भारताच्या औद्योगिक विकासातील अलीकडील कल : एक अभ्यास

डॉ. अमित रामलिंग कवठाळे
अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख,
श्री हावगीस्वामी महाविद्यालय,
उदगीर, जि. लातूर

डॉ. आश्विन गुरुनाथ हावा
अर्थशास्त्र विभाग,
श्री हावगीस्वामी महाविद्यालय,
उदगीर, जि. लातूर

26 **Research Paper - Economics**

भारतामध्ये औद्योगिकीकरणाला जशी सुरुवात झाली तशी भारताच्या आर्थिक वृद्धीमध्ये वाढ होत असल्याचे दिसून येते. १९१८ साली सर्वप्रथम जगामध्ये औद्योगिक क्रांती झाली. उत्पादनामध्ये होणारी प्रचंड वाढ, ग्राहकांच्या राहणीमानाचा वाढलेला दर्जा व अर्थव्यवस्थेमध्ये चालणारी गळेकापू स्पर्धा अशा विविध विवंचनेमुळे बऱ्याच आर्थिक विचारवंतांनाही अर्थव्यवस्थेचे निकष मांडणे संशयास्पद वाटू लागले. १९ व्या शतकाच्या मध्यावधी नंतर भारतात हळूहळू उद्योगधंदे उभारणीस सुरू होऊ लागले.तेव्हा देशात ब्रिटिशांचे राज्य होते. दुसऱ्या महायुद्धामध्येच साम्राज्यवादाचा अंत लपलेला होता. जागतिक पातळीवर दुसऱ्या महायुद्धानंतर ज्या विविध राष्ट्रांना स्वातंत्र्य मिळाले त्यापैकी एक भारत. मात्र भारताला प्रचंड संघर्षातूनच स्वातंत्र्याची फळे उपभोगता आली. सर्वच राष्ट्रातील उद्योगाचा पाया हा कृषि होय. मात्र सर्वच पश्चात व विकसित राष्ट्रामध्ये कृषिचे प्रमाण हे नगण्य दिसून येते. अमेरिका या राष्ट्रामध्ये केवळ २.५ टक्के लोकांच्या उपजीविकेचे सधन हे कृषीवर आधारलेले दिसून येते. जर्मनी, इंग्लंड, फ्रान्स या विविध राज्यांमध्ये कृषीवर आधारलेले लोकांचे प्रमाण ५ टक्के पेक्षा अधिक दिसून येत नाही. मात्र भारतामध्ये स्वातंत्र्य प्राप्तीच्या पहिल्या पाच वर्षात ७१ टक्के लोकांचे उपजीविकेचे साधन हे कृषि होते. सगळ्या उद्योगांचा पाया हे कृषि असताना देखील भारताच्या वाट्याला आलेल्या दारिद्र्यामुळे भारतीय आर्थिक विचारवंतांसमोर कृषि अर्थव्यवस्थेला प्राधान्य द्यावे की, औद्योगिक अर्थव्यवस्थेला प्राधान्य द्यावे हा प्रश्न निर्माण झाला होता. १९५० साली भारतामध्ये नियोजन मंडळाची स्थापना झाली. राष्ट्रीय स्तरावर अर्थव्यवस्थेच्या बृहतलक्षी लक्षणे प्राप्त करण्यासाठी राबविण्यात येणारे नियोजन म्हणजे राष्ट्रीय नियोजन होय. या प्रत्येक नियोजनाचा कालावधी पाच वर्षे निश्चित करण्यात आला होता. १९५१ ते १९५६ या कालावधीसाठी जी पहिली पंचवार्षिक योजना गठित करण्यात आली होती त्यामध्ये अपेक्षेप्रमाणे कृषि क्षेत्रालाच प्राधान्य देण्यात आले होते. पण वाढणारी लोकसंख्या पाश्चात्त्य राष्ट्राची अनुभूती यामुळे सुदऱ्या पंचवार्षिक योजनेपासून तीव्र औद्योगिक धोरणावर भर देऊन दुसरी पंचवार्षिक

NACC Coordinator
Late Bhimrao Chavhan Arts & Sci College
Chavanvadi (Barhali) Tq.Mukhed Dist.Nanded (M.S)

I.Q.A.C.Coordinator
Late Bhimrao Chavhan Arts & Sci College
Chavhanvadi (Barhali)Tq.Mukhed Dist.Nanded (M.S)

Principal
Late Bhimrao Chavan Art's &
Science College Chavanwadi(Barahali)
Tq.Mukhed Dist.Nanded

RNI MAHMUL 03805/2010/33411 | IMPACT FACTOR 6.20 | ISSN 0976-0377
Interlink Research Analysis | Issue : XX, Vol. II, July 2019 To Dec. 2019

०७ व २००७-०८ मध्ये जीडीपी वृध्दीदर जास्त होताच त्यात IIP वृध्दीदर हा सर्वाधिक म्हणजेच १२.९ व १५.५ इतका दिसून आला. यावरुन जीडीपी वृध्दीदरामध्ये औद्योगिक उत्पादन निर्देशांकाचा दर हा अधिक प्रभावी असल्याचा दिसून येतो.

स्वातंत्र्यपूर्व कालखंडातील इंग्रजांनी स्वीकारलेले निर्हतक्षेपाचे धोरण अर्थातच १९१६ मध्ये स्थापन झालेला औद्योगिक आयोग १९२२ मध्ये स्थापन झालेली वित्तीय आयोगाची स्थापना हे भारतीय अर्थव्यवस्थेतील उद्योगाचे स्थान दर्शविते. स्वातंत्र्यानंतर १९४८ चे औद्योगिक धोरण त्यामध्ये स्वीकारलेली मिश्र अर्थव्यवस्था १९५६ च्या औद्योगिक धोरणाने देशाला दिलेले अनुसूची अ, अनुसूची ब आणि अनुसूची क असे उद्योगाच्या भांडवलानुसार त्यांच्या प्रकारानुसार व त्यांच्या सामरथ्येनुसार करण्यात आलेली वर्गवारी १९७३ च्या औद्योगिक धोरणातील फेरा कायदा १९७७ च्या औद्योगिक धोरणानुसार DIC (District Industrial Centers) ची स्थापना त्यानंतर १९८०, १९८५, १९८६ या औद्योगिक धोरणात झालेले नामगात्र बदल १९९१ च्या नवीन औद्योगिक धोरणानुसार देशाने स्वीकारलेले उदारीकरण व संमत झालेला FEMA (Foreign Exchange Management Act २००३)चे राष्ट्रीय उत्पादन धोरण यामध्ये NIMZ (National Investment and Manufacutring Zone) या तरतुदीच्या साहाय्याने केवळ औद्योगिक उत्पन्न महत्त्वाचे नाही तर निर्यातही तितकीच महत्त्वाची आहे. जागतिकीकरणानंतर तर निर्यातही तितकीच महत्त्वाचे आहे.

२०१४ नंतरच्या कालखंडात आर्थिक विकासाचा दर मंदावत असलेला दिसून आला तसे २००६ नंतर वैश्वीक मंदीची झळ जगातील प्रत्येक राष्ट्राला सोसावी लागत होती. पण तत्कालीन पंतप्रधानाच्या कल्पकतेमुळे मंदीची झळा म्हणाव्या त्याप्रमाणे भारतीय अर्थव्यवस्थेपर्यत पाहचले नाहीत. २०१४ नंतर ७.३ पासून घसरत जाणारा वृध्दीचा दर २०१९ पर्यंत ५ टक्के पर्यंत येऊन थांबला. मंदीचा फटका वाहन उद्योगापासून ते साखर उद्योगापर्यंत पोहोचलेले दिसून येते मागच्या २० वर्षातील कठीण कालावधीतून भारतीय अर्थव्यवस्था प्रवाहित होत असल्याचे दिसून येते. केवळ वाहन उद्योगाचे पाहिल्यास प्रत्यक्ष व अप्रत्यक्षपणे कोट्यावधी लोकांना रोजगार प्राप्त होत असतो. सर्वात महत्त्वाची बाब म्हणजे उत्पादनाच्या वृध्दीचा विचार करत असताना ग्राहकांच्या क्रयशक्तीचा विचार होताना दिसत नाही. एक उद्योजक उद्योगक्षेत्रातील मंदीबाबत बोलताना म्हणतात की ग्राहक छोट्याशा वस्तूची खरेदी करताना विचार करत आहे. भारतीय अर्थव्यवस्थेचे स्वरूप हे जागतिकीकरणानंतर पिरॅमिड सारखे बनलेले दिसून येते. उत्पन्नाच्या उतरंडीचे वरचे टोक हे मोठया उद्योजकांनी पण अत्यंत निमूळते बनलेले आहे तर पिरॅमिडचा मध्यभाग चांगलाच रुंद आहे. यामध्ये मध्यम उद्योग, लघुउद्योग व कुटीरोद्योग, असंघटित उद्योग व सुक्ष्म उद्योग यांचा समावेश होतो.

वास्तविकतः अर्थव्यवस्थेतील २०१८ नंतर होणारी घट दोन घटकांमुळे झालेली दिसून येते.

NACC Coordinator
Late Bhimrao Chavhan Arts & Sci College
Chavhanvadi (Barhali) Tq.Mukhed Dist.Nanded (M.S)

I.Q.A.C. Coordinator
Late Shimrao Chavhan Arts & Sci College
Chavhanvadi (Barhali) Tq.Mukhed Dist.Nanded (M.S)

Principal
Late Bhimrao Chavan Arts
Science College Chavanwadi(Bara
Tq.Mukhed Dist.Nanded

MAH/MUL/ 03051/2012 ISSN :2319 9318

आंतरविद्याशाखीय बहुभाषिक शोध पत्रिका

विद्यावार्ता™

Jan. To March 2021
Special Issue-02

One Day Interdisciplinary National Conference on

New Agriculture Acts 2020 : Problems and Prospects

Chief Editor
Dr.Bapug Gholap

Editor
Dr. Omprakash Kshirsagar

Co-Editor
Dr. Madan Shelke

"Printed by: **Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.** Published by **Ghodke Archana Rajendra** & Printed & published at Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.,At.Post. Limbaganesh Dist,Beed -431122 (Maharashtra) and Editor **Dr. Gholap Bapu Ganpat.**

Reg.No.U74120 MH2013 PTC 251205
Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.
At.Post.Limbaganesh,Tq.Dist.Beed
Pin-431126 (Maharashtra) Cell:07588057695,09850203295
harshwardhanpubli@gmail.com, vidyawarta@gmail.com
All Types Educational & Reference Book Publisher & Distributors / www.vidyawarta.com

NACC Coordinator
Late Bhimrao Chavhan Arts & Sci College
...(Barhali)Tq.Mukhed Dist.Nanded (M.S)

I.Q.A.C.Coordinator
Late Bhimrao Chavhan Arts & Sci College
Chavhanvadi (Barhali) Tq.Mukhed Dist.Nanded (M.S)

Principal
Late Bhimrao Chavan Art's
Science College Chavanwadi(Ba.
Tq.Mukhed Dist.Nanded

27] नवीन कृषी कायद्याचे फायदे व तोटे
प्रा. तळणीकर एस.जी.,सेनगांव ||103

28] नवीन शेतकरी कायदे आणि शेतकरी आंदोलन
प्रा.डॉ.जितेंद्र पांडूरंगराव काळे, मुक्रमाबाद ता.मुखेड जि.नांदेड ||106

29] नवीन कृषी कायदे आणि विरोध : एक अभ्यास
डॉ.अमित रामलिंग कवठाळे उदगीर जि.लातूर ||108

30] नवीन कृषी कायदे आणि किमान आधारभूत किंमती (MSP) एक दृष्टिक्षेप
डॉ.कमलापूरे लता मल्लिकार्जुन उदगीर जि.लातूर ||110

31] नवीन कृषी कायदे - 2020 - फायदे - तोटे
प्रा.प्रमोद केशवराव मुळे, तुळजापूर जि.उस्मानाबाद ||113

32] नवीन कृषी कायदे आणि करार शेती
प्रा.हेमराज चौधरी, आर्वी, जि. वर्धा. ||115

33] नवीन कृषी कायदे आणि शेतकऱ्यांचे सक्षमीकरण
प्रा. डॉ. सर्जेराव गंगाधर गोल्डे, धुळे ||118

34] नवीन कृषी कायद्याचे फायदे आणि तोटे
काकासाहेब लक्ष्मण गरुड, औरंगाबाद ||123

35] कृषी सुधारणा विधेयकं : फायदे आणि तोटे
प्रा. डॉ. संजय मारोतीराव मुंडकर, जळकोट ||125

36] नवीन कृषी कायदे 2020 : मूल्यमापन
प्रा. डॉ. अविनाश रामलाल निकम, शहादा, जिल्हा नंदुरबार ||128

37] महात्मा जोतीराव फुले : कृषी क्षेत्रातील एक अभ्यास
डॉ पिपळपल्ले आर. आर., शातलवार रमाकांत शिवाजीराव ||133

38] नवीन कृषि कायदा २०२० : एक संक्षिप्त अभ्यास
प्रा.डॉ.आश्विन गुरुनाथ हावा, उदगीर ||136

39] नविन कृषी कायदे एक दृष्टीक्षेप
प्रा.भांगे संगमेश्वर ज्ञानोबा ||138

Late Bhimrao Chavhan Arts & Sci. College Chavhanwadi Tq.Mukhed Dist.Nanded
NACC Coordinator
Late Bhimrao Chavhan Arts & Sci College
Chavhanvadi (Barhali) Tq.Mukhed Dist.Nanded (M.S)
I.Q.A.C.Coordinator
Late Bhimrao Chavhan Arts & Sci College
Chavhanvadi (Barhali) Tq.Mukhed Dist.Nanded (M.S)
Principal
Late Bhimrao Chavan Art's & Science College Chavanwadi(Baranali) Tq.Mukhed Dist.Nanded

Late Bhimrao Chavhan Arts & Sci College Chavhanvadi Dist. Nanded

38

नवीन कृषि कायदा २०२० : एक संक्षिप्त अभ्यास

प्रा.डॉ.आश्विन गुरुनाथ हावा
अर्थशास्त्र विभाग,
श्री हावगीस्वामी महाविद्यालय, उदगीर

****

केंद्र सरकारने २० सप्टेंबर २०२० रोजी कृषि क्षेत्राशी संबंधित तीन कायदे मंजूर केले. भारत हा कृषिप्रधान अर्थव्यवस्थेचा देश असून बहुसंख्य लोकांचे उपजीविकेचे साधन हे कृषि आहे. लघू व कुटीरोद्योगांमध्येही कृषिपूरक आणि कृषि आधारित उद्योगांचे प्रमाण अधिक दिसून येते. पहिल्या तीन पंचवार्षिक योजनेमध्ये तर केवळ कृषि क्षेत्राला प्राधान्य दिलेले दिसून आले. १९९१ च्या जागतिकीकरणानंतर कृषि क्षेत्राकडे व्यावसायिक दृष्टिकोनातून पाहिले जाऊ लागले. तरीपण भारतीय राजकारणाचा बिंदू हा शेतक-यांवर आधारलेला शेतकरी वर्ग दिसून येतो. बऱ्याच समित्या गठीत करूनही कृषि क्षेत्राच्या उत्पादनाच्या मात्रा वाढू शकल्या नाहीत. सतत वाढणा-या लोकसंख्येला हरित क्रांतीची संजीवनी ही कृषि क्षेत्राचे उत्पादन वाढविण्यात यशस्वी झाली तरी कृषि क्षेत्राची उत्पादकता मात्र वाढवू शकली नाही.

संघीय लोकशाही विभिन्न विचारांवर आधारलेले विविध घटक पक्ष, प्रादेशिक पक्षाची वाढती संख्या व त्यांचा वाढता प्रभाव यामुळे कठोर कायदे करण्याचा मानस असूनही लोकशाहीच्या चौकटीत बहुमताच्या अभावी कोणतेही बदल करण्याचे धाडस होऊ शकले नाही. २०१९ साली विशिष्ट पक्षाला मिळालेल्या प्रचंड बहुमताने आपल्या देशातील विविध क्षेत्राशी निगडित कठोर कायद्याची अंमलबजावणी केली जाऊ लागली याचा एक भाग म्हणजे कृषि क्षेत्राशी निगडित तीन कायदे होय.

१) शेतकरी उत्पादने व्यापार व वाणिज्य (प्रोत्साहन सुविधा) कायदा २०२०

२) शेतकरी (सशक्तीकरण आणि संरक्षण) किंमत आश्वासन आणि कृषि सेवा करार कायदा २०२०

३) अत्यावश्यक वस्तू (दुरुस्ती) कायदा २०२०

वास्तविकता हे कायदे कोणत्या निकषावर आधारलेले आहेत. अर्थात ठराविक क्षेत्रफळामध्ये प्रचंड वाढणाऱ्या लोकसंख्येच्या देशात या कायद्यांची फलप्राप्ती कशी होईल, केवळ कृषिक्षेत्रावर आधारलेल्या शेतकऱ्यांना विकासाचा कोणताही मार्ग न सापडलेल्या शेतक-यांच्या उत्पादनात भर पडेल काय? या प्रश्नाचे उत्तर न उलगडणारे आहे. कृषि क्षेत्राला सोडून इतर कोणत्याही वस्तू कोणत्याही बाजारपेठेमध्ये विकण्याचे स्वातंत्र्य असलेल्या अर्थव्यवस्थेमध्ये कृषिमाल हा केवळ बाजार समित्यांचे नियंत्रण असलेल्या खरेदीदाराच्या अनिष्ट व शेतकऱ्यांच्या पिळवणूकीस कारणीभूत असलेल्या विविध कुप्रथांमध्ये अडकलेल्या अर्थात विविध मध्यस्थांच्या शोषणाखाली चालणा-या बाजारपेठांमध्येच शेतक-यांनी माल विकला पाहिजे, अशा कठोर कायद्याच्या आडकाठीमध्ये अडकलेल्या शेतक-यांच्या विकासाच्या आशेचा किरण उगवेल काय? हेही अभ्यासणे आवश्यक आहे. सर्वच राष्ट्र आणि सर्वच प्रकारचे उद्योग व्यवसाय हे कृषि क्षेत्रावर आधारलेले असतानाही सर्वच विकसित राष्ट्रातील कृषि प्रमाण हे ३% पेक्षा अधिक नाही.

इतर सर्व उद्योगाचा पाया कृषि असतानाही भारतात ६९% लोकसंख्येच्या शेती क्षेत्रावर आधारलेला असतानाही आजही आपला देश विकासासाठी धडपडताना दिसून येतो. इस्त्राईलसारखे राष्ट्र कृषि क्षेत्रामध्ये प्रचंड विकास केल्याचे महत्त्वाचे कारण म्हणजे कृषि क्षेत्राचे भांडवलीकरण होय. या राष्ट्राने कृषि क्षेत्राची उत्पादकता वाढविण्यासाठी खाजगी उद्योजकांना कृषि क्षेत्रात गुंतवणूकीसाठी प्रेरित केले अर्थातच कृषि क्षेत्राचे भांडवलीकरण झाल्याशिवाय कृषि क्षेत्राचा नफा वाढवू शकणार नाही. अर्थातच कॉन्ट्रक्ट फार्मिंगची फलप्राप्ती हेही काळाच्या ओघात लक्षात येईल.

केंद्र सरकारने जे तीन कायदे संमत केले या तीन कायद्यांमध्ये कोणत्या तरतुदी आहेत आणि यावर कोणते आक्षेप घेतले जात आहेत याचा अभ्यास करण्याची गरज आहे.

१) शेतकरी उत्पादने व्यापार व वाणिज्य (प्रोत्साहन व सुविधा कायदा) २०२०

हा कायदा कृषि मालाच्या विक्री संबंधीच्या तरतुदींची व्याप्ती वाढवितो. कृषि उत्पन्न बाजार समितीने मान्यता दिलेल्या बाजाराबाहेरही मालाची खरेदी विक्री करता येते. त्याचबरोबर कृषि मालाच्या विक्रीसाठी राज्यांतर्गत अथवा राज्याच्या बाहेर म्हणजेच भारतातल्या कोणत्याही राज्यामध्ये कोणत्याही अटीशिवाय मालाची खरेदी विक्री करता येते त्याचबरोबर मार्केटिंग आणि वाहतूक खर्च कमी करून शेतकऱ्याला अधिक चांगली किंमत मिळवून देणे ई-ट्रेडिंगसारखी व्यवस्था या आधुनिक कायद्यांमुळे शक्य होते. १९९१ साली आपण जागतिकीकरण स्विकारले. जग ही एक बाजारपेठ मांडली. जागतिकीकरणाच्या

NACC Coordinator
Late Bhimrao Chavhan Arts & Sci College
Chavhanvadi (Barhali)Tq.Mukhed Dist.Nanded (M.S)

I.Q.A.C.Coordinator
Late Bhimrao Chavhan Arts & Sci College
Chavhanvadi (Barhali)Tq.Mukhed Dist.Nanded (M.S)

Principal
Late Bhimrao Chavan Art's &
Science College Chavanwadi(Barahali)
Tq.Mukhed Dist.Nanded

फलप्राप्तीचा [illegible] आपण[illegible]च वाजवला आणि १९५० पासून २०२० पर्यंत केवळ आपल्या कृषि मालाची विक्री आपल्या भागातच करण्याची व्यवस्था निर्माण केली. कृषिमालावर प्रक्रिया केलेल्या वस्तूची खरेदी-विक्री इ-ट्रेडिंग मार्फत केली जाते आणि कृषिमालाला मात्र या परंपरागत चौकटीमध्ये अडकविलेले असते.

काही आक्षेप घेणाज्या लोकांच्या मते, APMC कडून विक्री झाल्यास बाजार शुल्क राज्यांना मिळणार नाही तर काहींच्या मते बाजार समित्या हद्दपार झाल्यास मध्यस्थ आडते यांचे काय होणार? किमान आधारभूत यंत्रणा मोडकळीस येईल तर ई-ट्रेडिंग व्यवसाय चालू झाला तर बाजारच नामशेष होतील.

मूठभर मध्यस्थ व आडत्यांच्या सवार्थासाठी ८०% शेतकज्यांवर आत्महत्या करण्याची वेळ येत असेल, राज्यांमध्ये उत्पन्नाची विविध स्त्रोत असताना एकीकडे शेतकज्यांकडून कोणतेच कर आम्ही घेत नाही अशा पद्धतीच्या राजकीय भाषणाच्या माध्यमातून दिशाभूल करणारे राजकीय लोक करप्राप्तीसाठी APMC मधून मिळणा-या बाजार शुल्काचा का विचार करतात याचे उत्तर कळत नाही. डॉक्टरच्या सल्ल्याशिवाय न मिळणारी औषधेही इ-ट्रेडिंगच्या माध्यमातून खरेदी-विक्री करतात आणि कृषिमालाला ई-ट्रेडिंगच्या बाहेर काढले पाहिजे अशा पद्धतीची भूमिका घेतात. ही भूमिका दुटप्पी वाटते.

२) शेतकरी (सशक्तीकरण आणि संरक्षण) किंमत आश्वासन आणि कृषि सेवा कायदा २०२०

या कायद्यान्वये शेतक-याला कोणत्याही खाजगी व्यक्तीशी ठराविक उद्दिष्ट व कालावधीसाठी शेतक-यांच्या मालकी हक्काला स्पर्श न करणारा, खाजगी गुंतवणूक वाढवणारा हा कायदा आहे असे म्हणता येईल. आपल्या पिकासाठी घाऊक विक्रेते किंवा प्रोसेसिंग इंडस्ट्री किंवा कंपन्याशी करार करता येईल अर्थातच ८ हेक्टरपेक्षा कमी असलेल्या शेतकज्याला आर्थिकदृष्ट्या दुर्बल असलेल्या शेतकज्याला आधुनिक संसाधनाचा उपभोग न घेता येणा-या शेतक-याला मध्यस्थांच्या माध्यमातून प्रचंड नफा मिळवून देणा-या कायद्याला काही लोक विरोध करत आहेत. त्यांच्या मते, कंत्राटी व्यवस्थेत शेतकरी सक्षमपणे वाटाघाटी करेल काय? असा प्रश्न निर्माण होतो. अशिक्षित असलेला शेतकरी खाजगी भांडवलदाराशी करार करण्यास सक्षम असेल काय? अशा पद्धतीचा उपहासात्मक प्रश्न उपस्थित निर्माण करून आधीच शिक्षणाच्या कमतरतेमुळे गोंधळात असलेला शेतकरी वैचारिक मतभेदातून निर्माण होणाज्या समस्यांमुळे आणखीनच कृषि कायद्याबद्दल सांशकता निर्माण करून घेतो.

३) अत्यावश्यक वस्तू (दुरुस्ती) कायदा २०२०

सरकारने संमत केलेल्या या तिस-या कायद्यात ज्यावरून प्रचंड वाढ होत आहे. सरकारने अनेक कृषि उत्पादने या यादीतून वगळण्याचा निर्णय घेतला आहे. म्हणजे दाळी, कडधान्ये, तेलबिया, कांदा, बटाटा यांना अत्यावश्यक यादीतून वगळल्यामुळे साठा करण्यास निर्बंध राहणार नाहीत. अपवादात्मक परिस्थितीमध्ये म्हणजे युद्धसदृश्य पद्धतीमध्ये सरकार आपल्या अधिकाराचा वापर करेल यातून ज्या समस्येवर चर्चा केली जात आहे. त्या लोकांच्या मते, मोठ्या कंपन्या वाटेल तेवढा साठा करू शकतील. कंपन्यांच्या ध्येयधोरणानुसार शेतकरी आपल्या उत्पादनाच्या पद्धती बदलतील अशीही भीती बाळगली जात आहे पण केंद्र सरकारचे आर्थिक सल्लागार संजू संन्याल या कायद्याचे समर्थन करताना असे म्हणतात की, अत्यावश्यक वस्तू कायद्यात बदल करून शेती क्षेत्रात लायसन्स परमीट राज आणि इन्सपेक्टर राज संपवण्याच्या दृष्टीने टाकलेले पहिले पाऊलच आहे. तर कृषि तज्ञ अमर हबीब यांनीही अत्यावश्यक वस्तूंच्या यादीतून कृषि माल वगळण्याचे समर्थन केले आहे. एवढेच नव्हे तर सिलींग कायम रद्द झाला पाहिजे. १९६० पूर्वी बाजार समित्याशिवायही व्यवहार व्हायचे पण या कायद्याला विरोध करणे म्हणजे शेतक-यांना विकासापासून वंचित ठेवणे होय.

वर्तमान काळामध्ये दर पाच किलोमीटर अंतरावर कृषि मालाच्या संबंधित एक मार्केट यार्ड (मंडी) दिसून येते. आधुनिक अर्थशास्त्रज्ञाच्या मते, ७००० मार्केट यार्डावरून ही संख्या ४२००० पर्यंत नेली पाहिजे. पण वाढणाज्या बाजार समित्या या मध्यस्थांची संख्या वाढविली. वाढणारे मध्यस्थ एक भ्रष्टाचाराची साखळी तयार करतात आणि यात सारे ओझे शेतक-यांवर पडते. २००६ मध्ये बिहार राज्याने APMC कायदा रद्द केला आणि २००६ पासून २०२० पर्यंतचा विचार केल्यास कृषि क्षेत्रामध्ये आमुलाग्र झालेला बदल हे २०२० साली केंद्र सरकारने केलेल्या कायद्याचे समर्थन करते. कॉन्ट्रक्ट फॉर्मिंगमध्ये निर्माण झालेले वाद मिटविण्यासाठी एक वेगळ्या पद्धतीची न्यायपालिका निर्माण केली पाहिजे. याबद्दल शेतकज्यांनी केलेली मागणी ही सार्थच आहे.

सारांश

सरकारने २०२२ पर्यंत शेतकज्यांचे उत्पन्न दुप्पट करण्याचे स्वप्न १४ करोड शेतक-यांच्या परिवाराच्या उत्पन्नात भर पडल्याशिवाय शक्य नाही. शांताकुमार नावाच्या समितीने मांडलेल्या निष्कर्षानुसार या देशातील केवळ ६% शेतकरीच APMC चा लाभ घेतात. म्हणजे ९४% शेकरी या बाजार समितीने निर्माण केलेले मध्यस्थांच्या कचाट्यातच अडकलेले दिसून येतात. अर्थातच या परंपरागत कायद्याच्या चौकटीत अडकलेल्या ९४% शेतकज्यांच्या मुक्तीचा मार्ग म्हणजे नवीन कृषि धोरण २०२० होय.

NACC Coordinator
Late Bhimrao Chavhan Arts & Sci College
Chavhanvadi (Barhali) Tq.Mukhed Dist.Nanded (M.S)

I.Q.A.C.Coordinator
Late Bhimrao Chavhan Arts & Sci College
Chavhanvadi (Barhali) Tq.Mukhed Dist.Nanded (M.S)

Principal
Late Bhimrao Chavhan Arts & Science College Chavanwadi
Tq.Mukhed Dist.Nanded

संदर्भ :

१) A Critical Analysis of the Farm Bills-२०२०, १६ Oct. २०२० The Author, S.A. Rishikesh, TRAEMARK Click

२) https/www.thehindu.com/news/national president_ram_nath_kovind gives assent to three farm bills/article ३२७०८४६७ece

३) https://youtue.be/tobz१७kcscc

४) The India Forum, The Three Farm Bills is this the market reform, Indian Agriculture Needs? Sudha Narayan Issue २१ Oct. २०२०

□□□

39

नवनी कृषी कायदा एक दृष्टीक्षेप

प्रा.भांगे संगमेश्वर ज्ञानोबा
भूगोल विभाग,
कै.बापूसाहेब पाटील एकंबेकर महा.,उदगीर

****

प्रस्तावना :

भारत हा कृषी प्रधान देश असून भारताची अर्थ व्यवस्था ही शेतीवर अवलंबून आहे. शेतकऱ्यांच्या हितासाठी केंद्र सरकारणे कृषी कायद्यामध्ये बदल करुन शेतकऱ्यांना आर्थिक स्वातंत्र्य मिळवून देण्यासाठी नवीन कृषी कायदा अमलात अणला आहे.

शेतकरी उत्पादने व्यापार आणि वाणिज्य (प्रोत्साहन व सुविधा), शेतकरी (हक्क आणि सुरक्षा) किंमत हमी आणि कृषी करार हे तीन कायदे सरकारने लोकसभेत मंजूर करुन घेतले आहे. या तिन्ही बिलांचा उद्येश शेती क्षेत्राच्या खरेदी विक्रीवरील सर्व बंधने उठवून शेतकऱ्यांना आपल्या शेतातील मालावर अधिक किंमत मिळेल त्याठिकाणी विकण्याचे पूर्ण स्वातंत्र्य देणे असा उद्येश ठेवूण लुटणाऱ्या व्यापारी दलालांना कसा आळा घातला जाईल आणि शेतकऱ्याच्या उत्पन्नात दुपटीने वाढ करणे हा उद्येश अभ्यासला तरी त्यातील गुंतागत समजुण घेणे तितकेच आवश्यक आहे.

भारत हा कृषी प्रधान देश असल्याकारणाने भारतातील निम्म्याहून अधिक लोक कृषी क्षेत्रावर आजही अवलंबून आहेत कृषी विधेयकामुळे शेतमाल बाजारातील मोठे बदल होणार असतील तर पर्यायाने निम्म्याहून आधिक लोकांच्या उत्पन्नावर त्याचा परिणाम होणार आहे. पण असे असले तरी भारतातील शेतकरी वर्ग हा बऱ्याच वर्षापासून वंचित राहिलेला आहे पण आता आपल्या कृषी उत्पादनाचे मुल्य ठरवण्यास तो सक्षम होऊन स्वत:च्या क्षेत्रातील उत्पादीत उत्पन्न बाजार

NACC Coordinator
Late Bhimrao Chavhan Arts & Sci College
Chavhanvadi (Barhali)Tq.Mukhed Dist.Nanded (M.S)

I.Q.A.C.Coordinator
Late Bhimrao Chavhan Arts & Sci College
Chavhanvadi (Barhali)Tq.Mukhed Dist.Nanded (M.S)

Principal
Late Bhimrao Chavan Art's & Science College Chavanwadi(Barhali)
Tq.Mukhed Dist.Nanded

gaon 425001

, India)

Maharashtra

India)

ur- 413513

d 431714

rashtra,

lnadu,

nadu,

1203

rts,

17

Table of Content

Sr. no.	Title of the paper	Page no.
1	महात्मा गांधीची नई तालिम, एक संक्षिप्त विश्लेषण - हारके रागिणी शिवलिंग	823 – 826
2	महात्मा गांधीजींच्या आर्थिक विचारांचा परामर्श - प्रा. डॉ. अनिल दिगंबर वाडकर	827 – 833
3	महात्मा गांधी यांचे सत्याग्रहाचे विचार - प्रा. डॉ. विजया साखरे	834 – 840
4	गांधीविचाराची वर्तमानकाळातील प्रासंगिकता - प्रा. डॉ. बालाजी गणपतराव भंडारे	841 – 844
5	खेड्याकडे चला - महात्मा गांधी - प्रा. डॉ. अलका बाबाराव सोमवंशी	845 – 849
6	महात्मा गांधीजींची ग्रामस्वराज्य संकल्पना - प्रा. डॉ. चंदन एम. बावलगावे	850 – 854
7	महात्मा गांधी यांच्या शिक्षण विषयक विचारांची प्रासंगिकता - प्रा. डॉ. व्ही. ए. पवळे आणि प्रा. डॉ. एस. के. लेखणे	855 – 859
8	गांधीजीच्या सत्य व अहिंसेची प्रासंगिकता - डॉ. मुसळे हनुमान	860 – 863
9	महात्मा गांधी यांचे सत्याग्रहासंबंधी विचार - वर्षा भूषण कांबळे	864 – 867
10	महात्मा गांधीजी आणि स्वातंत्र्यसंग्राम - मुंडे सोनाली वामनराव	868 – 873
11	महात्मा गांधीजींची 3H (Head, Hand, Heart) संकल्पना. - आडसुळे आदेश नवनाथ	874 – 879
12	महात्मा गांधीजीं आणि त्याचे स्वदेशी संकल्पना - डॉ. भरत माधवराव मुस्कावाड	880 – 885
13	महात्मा गांधीजींचे महिलाविषयक विचार - प्रा. डॉ. रजनी अनंतराव बोरोळे	886 – 890
14	Mahatma Gandhi's Views on the Indian Economy: A Path to Self-Reliance and Social Justice - Dr. S. B. Shaikh	891 – 893
15	'एकदश व्रत' : गांधीजीची नैतिक जीवन पद्धती - डॉ. शितल येरुळे	894 – 899

Late Bhimrao Chavhan Arts & Sci College Chavhanvadi Tq.Mukhed Dist.Nanded

NACC Coordinator
Bhimrao Chavhan Arts & Sci College
di (Barhali)Tq.Mukhed Dist.Nanded (M.S)

I.Q.A.C.Coordinator
Late Bhimrao Chavhan Arts & Sci College
Chavhanvadi (Barhali)Tq.Mukhed Dist.Nanded (M.S)

Principal
Late Bhimrao Chavan Arts
Science College Chavanwadi(Barhali)
Tq.Mukhed Dist.Nanded

Late Bhimrao Chavhan Arts & Sci.College
Chavhanvadi
Tq.Mukhed Dist.Nanded

Open Access
उदयगिरी - बहुभाषिक इतिहास संशोधन पत्रिका
(A Bimonthly, Refereed, & Peer Reviewed Journal of History)
Published by: AAASSHER, Mumbai, (MS) India
Journal homepage: https://udayagiri.aaassher.org/
ISSN (Online): 2583-8423
Volume 1, Issue 4, October 2023; Pages 1042 – 1044

Original Research Article

महात्मा गांधीजींचे धार्मिक विचार : एक अभ्यास

प्रा. डॉ. आश्विन जी. हावा

विभाग प्रमुख, अर्थशास्त्र विभाग, कै. भीमराव चव्हाण कला व विज्ञान महाविद्यालय, चव्हाणवाडी (बा.) ता. मुखेड जि. नांदेड ४१३६०८ महाराष्ट्र, भारत

Corresponding author E-mail: ahawa1981@gmail.com

प्रस्तावना

महात्मा गांधी यांचे जीवन आणि कार्य यांचा वेध घेणारे अनेक विचारप्रवाह आणि चरित्र साहित्य उपलब्ध आहे. महात्मा गांधीजींचे आर्थिक, सामाजिक आणि राजकीय विचार यावर बरेच विचार मांडले गेले आहेत. ईश्वरावर असणारी प्रचंड श्रद्धा, धार्मिक विचार आणि ऐहिक प्रवाहिक विचारांची सुंदर सांगड घालणारा महापुरुष म्हणजे राष्ट्रपिता महात्मा गांधी. महात्मा गांधी यांचा जन्म 2 ऑक्टोबर 1869 साली पोरबंदर येथे झाला. पहिल्या महायुद्धानंतर जगामध्ये विविध क्रांत्या झाल्या. विविध क्रांतीचा संबंध हा अहिंसेशी नव्हता. रक्तरंजित क्रांतीशिवाय शांततेच्या मार्गाने स्वातंत्र्य मिळवून देणारा, शांतता, सत्य आणि अहिंसा यांचे अनुकरण करणारा आणि जगाला गौतम बुद्धाचा संदेश देणारा महापुरुष म्हणजे महात्मा गांधी होय. 30 जानेवारी 1948 रोजी गांधीजींची हत्या झाली. गांधीजींच्या ओठातील शेवटचे शब्द 'हे राम!' हे त्यांच्या धर्मावर असलेल्या प्रचंड श्रद्धेचे द्योतकच होते. गांधीजींनी आपल्या धर्माचा स्वाभिमान बाळगला मात्र त्याच पद्धतीने इतरही धर्माचा आदर त्यांनी केला. मार्क्सनी सांगितलेल्या धर्माच्या परिकल्पनेला गांधीनी विरोध केला नाही. मार्क्सने धर्म ही अफूची गोळी आहे असे म्हटले होते. मात्र गांधीनी धर्म आणि जीवनपद्धती यांचा सुंदर संगम घडवून आणला. गांधी म्हणतात की, भगवद्गीता म्हणजे केवळ 700 श्लोकामध्ये गायलेले नित्य सुंदर काव्यच नाही तर तर हे मानवी जीवनाच्या युगशास्त्राचे तत्त्वज्ञान आहे. माणसाचा जन्म आणि मृत्यू हे नैसर्गिक आहेत मात्र माणसाचे कर्म जन्म आणि मृत्यू यामधील परीघ ठरवतात. गांधी म्हणतात, मानवी जीवनाची वाटचाल कशी असावी याचे उत्तर म्हणजे भगवद्गीता आहे. गांधीनी गीता, बायबल, कुराण व इतरही धर्माचे धर्मग्रंथ यामधील सारखेपणा मानवी जीवनाला

NAAC Coordinator
Late Bhimrao Chavhan Arts & Sci College
Chavhanvadi (Barhali) Tq.Mukhed Dist.Nanded (M.S)
I.Q.A.C.Coordinator
Late Bhimrao Chavhan Arts & Sci College
Chavhanvadi (Barhali)Tq.Mukhed Dist.Nanded (M.S)
Principal
Late Bhimrao Chavan Art's & Science College Chavanwadi(Barahali)
Tq.Mukhed Dist.Nanded

आवश्यक असलेली विचारधारा आपल्या शब्दात मांडली. गांधीनी म्हणूनच हिंसेपेक्षा अहिंसेला अधिक महत्त्व दिले. माणसाचे शरीर हे नश्वर आहे आणि माणसाचा आत्मा आणि माणसाचे विचार चिरकाळापर्यंत टिकणारे आहेत. म्हणून माणसाला दुःखी करण्याचे मुळीच कारण नाही. तो अकारण मानवाचाच विशाद करू लागतो आणि निरर्थक विचाराने आपल्या आयुष्याला अंधारमय करू लागतो.

उद्दिष्टय

महात्मा गांधी यांच्या धार्मिक विचारांचा अभ्यास करणे हे या शोधनिबंधाचे प्रमुख उद्दिष्ट्य आहे.

अभ्यास पद्धती

प्रस्तुत शोधनिबंधासाठी दुय्यम तथ्य संकलनाच्या साधनांचा वापर केलेला असून यात विविध ग्रंथ, संदर्भ ग्रंथ, वर्तमानपत्रे, मासिके, संशोधन लेख आणि विविध संकेतस्थळावरील माहितीचा आधार घेण्यात आला आहे.

म.गांधी यांचे धार्मिक विचार

गांधीजींचे अध्यात्मिक विषयांवरचे विचार खूप विस्तृत होते. जीवनाच्या प्रत्येक पैलूसंबंधी व्यास महर्षींनी आपले चिंतन मांडले. त्यावरून 'यासोच्छिष्ट जगत्सर्वस' असे म्हणतात. त्या अनुषंगाने गांधीजींना आधुनिक विश्वाचे ऋषी म्हणावे लागेल. सत्य म्हणजेच ईश्वर ही त्यांची विचारसरणी तर सर्वश्रुतच आहे. निसर्गामध्ये जी दैवी शक्ती आहे त्या शक्तीनेच या जगाचे व्यवहार चालू आहे. गांधीजी भगवद्गीता व कुराणातील विचारांनी प्रभावित होत असत. गांधीजींची ईश्वरावर श्रद्धा होती. व्यक्तिगत आणि सार्वजनिक जीवनामध्ये नैतिकतेने वागत असत. त्याच पद्धतीने लोकांनाही नैतिकतेने वागण्यासाठी आग्रह धरत होते. ईश्वराप्रती प्रत्येकाच्या अंतर्यामी असलेले स्वरूप जाणून घेण्यासाठी उपासनेच्या कर्मकांडामध्ये स्वतः कधीच गुंतवून घेत नसत. राजकीय फायद्यासाठी त्यांनी धर्माचा कधीही आधार घेतला नाही.

भगवद्गीता हे गांधीजींचे पवित्र श्रद्धास्थान होते. त्यांच्या मते, 'भगवद्गीता म्हणजे ईश्वराने स्वर्गामध्ये गायिलेले गीत होय.' जेव्हा जेव्हा गांधीजी निराश होत, विफल भावनेने ग्रस्त होत, कोणताही आशेचा किरण दिसत नसे तेव्हा तेव्हा ते भगवदगीतेची आठवण करत आणि आपल्या दुःखातून ते बाहेर पडत. महात्मा गांधीजींच्या जीवनातील प्रत्येक क्षण हा भगवदगीतेने दिलेल्या संदेशाप्रमाणे आहे. त्याचप्रमाणे ते आचरण करत होते. गीतेच्या संदर्भात विवरण करताना गांधीजी सांगतात की, खराखुरा कर्मयोगी कसा असतो तर तो श्रद्धावान व्यक्ती कोणाचाही द्वेष, मत्सर करीत नाही. तो दयेचा अखंड झरा असतो, त्याला कशाचाही गर्व नसतो. तो स्वतःचा गौरव करत नाही तर पूर्ण निःस्वार्थी असतो. तो आनंद व दुःखाला समान मानतो. तो नेहमी क्षमाशील, समाधानी व ठाम विचारांचा असतो. तो दुस-याला भयभीत करीत नाही व स्वतःही कोणाला भीत नाही. त्याचे विचार शिस्तबद्ध असतात.

महात्मा गांधी म्हणतात की, भक्ती आणि ईश्वरी कृपेशिवाय माणसाने केलेले कष्ट व्यर्थ ठरतात. जिभेला ज्याच्या हृदयी तीव्र विषयासक्ती असते त्या माणसाने आपल्या मनावर पूर्ण नियंत्रण ठेवले पाहिजे. केवळ मनात आणून ही गोष्ट

NACC Coordinator
Late Bhimrao Chavhan Arts & Sci College
Chavanvadi (Barhali)Tq.Mukhed Dist.Nanded (M.S)

I.Q.A.C.Coordinator
Late Bhimrao Chavhan Arts & Sci College
Chavhanvadi (Barhali)Tq.Mukhed Dist.Nanded (M.S)

Principal
Late Bhimrao Chavan Art's & Science College Chavanwadi(Barhali)
Tq.Mukhed Dist.Nanded

साध्य होणार नाही. जो मनावर नियंत्रण आणतो तोच खरा आनंद मिळवू शकतो. जो फळाची अपेक्षा न करता निष्काम कर्म करतो तोच उच्च पदाला पोहोचतो.

गांधीजींना असे वाटत होते की, आपल्याला पुनर्जन्म मिळू नये, त्यांना ज्या विषयाची मनस्वी ओढ लागली होती त्याची सिद्धी त्यांना गीतेतून प्राप्त झाली. सर्वसामान्य माणसाप्रमाणेच त्यांच्या ठायी जिव्हाळा होता. त्यातून मुक्त होण्यासाठी ते नित्य प्रयत्न करीत असत. माणसाच्या आयुष्याची इतिकर्तव्यता काय आहे हे गीता ठासून सांगते. पाश्चिमात्य व्यक्ती हा परिपक्व होवून उद्योगात यशस्वी झाल्यानंतर आपल्या जीवनाचा अर्थ शोधत असतो. पण हिंदू माणूस हा आयुष्याच्या उंबरठ्यावर आयुष्याचे प्रयोजन काय याचा विचार करतो. एकंदरीत विचार केल्यास गीतेच्या तत्त्वज्ञानाने गांधी खूप प्रभावित झालेले दिसून येते.

निष्कर्ष

गांधी आणि धर्म यांच्याबद्दल विचार मांडताना असे म्हणता येईल की, गांधीचे निराकार अशा ईश्वरावर नितांत श्रद्धा होती. व्यक्तिगत आणि सार्वजनिक जीवनावर नैतिकतेचा आग्रह धरणारे गांधी आपले समग्र जीवन जगासमोर खुले ठेवतात. ईश्वरावरील श्रद्धा, नैतिकतेचा आग्रह आणि आपल्या जीवनाची खरी वास्तविकता जी जगाला चांगली वाटेल अथवा वाईट वाटेल हे विचार हे सत्य केवळ धार्मिक प्रवृत्तीचा व्यक्तीच स्वीकारू शकतो. ईश्वराचे स्वरूप हे प्रत्येक माणसाच्या अंर्तमनामध्ये असते. गांधींच्या धार्मिक विचाराचा अभ्यास केल्यास ते आजही प्रासंगिक आणि प्रत्येक माणसाला उपयुक्त असल्याचे दिसून येते. गांधीजींनी सांगितलेल्या मार्गावर चालल्यास व्यक्तीचे जीवन धार्मिक दृष्टीने समृद्ध होवू शकते.

संदर्भ

1. महात्मा गांधी जीवन आणि कार्यकाळ - लुई फिशर, अनु. वि.रा. जोगळेकर, साधना प्रकाशन, पुणे, ऑगस्ट 2019
2. आर्थिक विचारांचा इतिहास - प्रा. डॉ. बी.डी. इंगळे, अरूणा प्रकाशन, लातूर, प्रथम आवृत्ती, 2011
3. गांधीजी आणि महामानव - द.न. गोखले, मौज प्रकाशन, मुंबई, 1996
4. आधुनिक भारत - आचार्य श.द. जावडेकर, कॉन्टिनेंटल प्रकाशन, पुणे, 1979

NACC Coordinator
Late Bhimrao Chavhan Arts & Sci College
Chavhanvadi (Barhali)Tq.Mukhed Dist.Nanded (M.S)

I.Q.A.C.Coordinator
Late Bhimrao Chavhan Arts & Sci College
Chavhanvadi (Barhali)Tq.Mukhed Dist.Nanded (M.S)

Principal
Late Bhimrao Chavan Arts Science College Chavanwadi(Ba.
Tq.Mukhed Dist.Nanded

INDEX

01) नवीन शैक्षणिक धोरणात (२०२०) ऑनलाईन व डिजिटल शिक्षणाची भूमिका
प्रो. डॉ. भैरट आशा बालाजी, लातूर ||09

02) भारतीय पर्यटन उद्योग:एक आर्थिक अभ्यास
प्रा.डॉ.अनिल दिगंबर वाडकर, जिल्हा–लातूर, महाराष्ट्र ||12

03) भारतातील पाणीपुरवठासुविधा स्थितीचे अध्ययन
डॉ. अमोल अरुण पगार, जि.लातूर ||19

04) जागतिकीकरण आणि भारतातील बेकारी – एक स्थूल विश्लेषण
प्रा. डॉ. पवार अविनाश विलासराव, लातूर ||23

05) ग्रामीण–शहरी भागातील लिंग गुणोत्तर, बाल लिंग गुणोत्तराचा तुलनात्मक अभ्यास :...
प्रार्थना गुलाबराव कसबे, प्रा.डॉ. बी. पी. गाडेकर, लातूर (स्वायत्त) ||26

06) भारताची लोकसंख्या : महत्व आणि आव्हाने
विकास रामदास साबळे, जालना ||29

07) महिला सक्षमीकरण: एक संकल्पना
प्रा. डॉ. सुरेश वसंतराव खोंड, शितल अशोक जाधव ||35

08) स्वातंत्र्योत्तर औद्योगिक स्थित्यंतरे : एक अभ्यास
प्रा.डॉ.आश्विन हावा, जि.नांदेड ||38

09) ग्रामीण महिलांचे आर्थिक सबलीकरण
प्रा.डॉ.सुरेखा वैजनाथराव दाडगे, जि.लातूर ||41

10) महिला सबलीकरण काळाची गरज
प्रा.डॉ.सूर्यकांत सावंत, जि.लातूर ||44

11) वैदिक काल में कृषि अर्थव्यवस्था
प्रा. अभय सखाराम पाटील, जि. परभणी ||46

12) भारतीय अर्थव्यवस्थेत कृषी क्षेत्राचे योगदान
डॉ. डी. बी. कोनाळे, जि. लातूर ||50

NACC Coordinator
Late Bhimrao Chavhan Arts & Sci College
Chavhanwadi (Barhali)Tq.Mukhed Dist.Nanded (M.S)

I.Q.A.C.Coordinator
Late Bhimrao Chavhan Arts & Sci College
Chavhanvadi (Barhali)Tq.Mukhed Dist.Nanded (M.S)

Principal
Late Bhimrao Chavan Arts
Science College Chavanwadi(Barhali)
Tq.Mukhed Dist.Nanded

अधिवाद वगळता स्त्रियांचा अपेक्षित असा विकास झालेला नाही.

४. देशातील महिला आज जरी पुरुषांच्या बरोबरीने प्रत्येक क्षेत्रात अग्रेसर असल्या व त्यांचे सक्षमीकरण होत असले तरी स्त्रियांच्या सुरक्षिततेचा प्रश्न गंभीर बनलेला आहे. त्यामुळे पूर्णतः महिला सक्षमीकरण झाले असे म्हणता येत नाही.

५. विविध क्षेत्रातील विविध पदावर महिला नोकरी करीत असून दिवसेंदिवस त्यांचे प्रमाण वाढत आहे.

शिफारसी:—

१. महिलांमध्ये प्रभाविपणे विविध माध्यमांव्दारे जागृती निर्माण करणे आवश्यक आहे.

२. महिलांना त्यांच्या घटनात्मक अधिकरांची जाणीव करून देण्यासाठी, व त्यांचा आत्मविश्वास वाढविण्यासाठी स्त्री—पुरुष समानतेचे तत्व त्यांच्या मनावर बिंबविण्यासाठी विशेष प्रशिक्षण कार्यक्रम आयोजित केले पाहिजेत.

३. महिलांना उच्च शिक्षणातील सहभाग व प्रमाण वाढविण्यासाठी त्यांना प्रोत्साहन द्यायला हवे. तसेच उच्च शिक्षणात प्रावीण्य मिळवून कौशल्य शिक्षणाव्दारे त्यांचा रोजगारामध्ये सहभाग वाढवून आर्थिक दृष्ट्या स्वावलंबी बनविले पाहिजे.

४. ग्रामीण भागातील महिलांच्या सक्षमीकरणासाठी शासनाने महिलांना सर्वच पातळीवर अधिकार देऊन त्यांच्या सुरक्षिततेची हमी घेतली पाहिजे. व त्यासंबंधीच्या कायद्याची कडक अंमलबजावणी केली पाहिजे.

संदर्भ ग्रंथ:—

१. "स्त्री द्द सक्षमीकरणाच्या योजना" लोकसत्ता. २०१७—०४—०१.२०१८—१०—१५

२. डॉ. शुभांगी गोटे—गव्हाने द्द महिला सबलीकरण स्वरूप व समस्या, वरद पब्लिकेशन्स औरंगाबाद(२००४).

३. डॉ. पाटील हेमलता: स्त्रीयांची आर्थिक व सामाजिक स्थिती, गोदा प्रकाशन औरंगाबाद.

४. डॉ. लिला पाटील द्द भारतीय स्त्री—जीवन, मेहता पब्लिशींग हाऊस पुणे.

५. लोकराज्य— माहिती जनसंपर्क महासंचालनालय. महाराष्ट्र शासन मुंबई.

६.https%//pib-gov-in>press release page-

08

स्वातंत्र्योत्तर औद्योगिक स्थित्यंतरे : एक अभ्यास

प्रा.डॉ.आश्विन हावा
अर्थशास्त्र विभाग
कै.भीमराव चव्हाण कला व विज्ञान महाविद्यालय,
चव्हाणवाडी (बा.) ता.मुखेड जि.नांदेड

****

भारतात उद्योग क्षेत्रात सर्वप्रथम जमशेदजी टाटांनी १८७७ मध्ये सुरुवात केली. अर्थातच आधुनिक यंत्रसामग्री आणि भारतात उत्पादित होणारा कच्चा माल यांच्या सहाय्याने मुंबईमध्ये स्पिनिंग कंपनीची सुरुवात केली. १९०७ मध्ये भारतात टाटा स्टील लिमिटेड या जड उद्योगाची कंपनी स्थापना करण्यात आली. अर्थातच स्वातंत्र्याच्या पूर्व कालखंडामध्येच भारताच्या औद्योगिक धोरणाची बिजे रोवली गेली.

८ एप्रिल १९४८ साली देशाचे पहिले औद्योगिक धोरण जाहीर करण्यात आले. प्रचंड लोकसंख्या, निसर्गावर आधारलेली शेती, आधुनिक तंत्रज्ञानाचा अभाव, शिक्षणाचा अभाव यामुळे नुकतेच स्वातंत्र्य प्राप्त झालेल्या देशाला विकासाच्या मार्गावर नेण्यासाठी औद्योगिकीकरण शिवाय पर्याय नव्हता. अर्थातच स्वातंत्र्यानंतर भारतीय अर्थव्यवस्थेला नवी दिशा देणे आवश्यक होते. पाश्चिमात्य देशांनी औद्योगिकीकरणात प्रचंड मोठी झेप घेतली होती. गरिबी, अन्नधान्य कमतरता, आरोग्याच्या अपुऱ्या सुविधा व पायाभूत सुविधांचा अभाव या विविध समस्यांतून मार्ग काढण्यासाठी औद्योगिकीकरणाचा विकास क्रमप्राप्त होता. भारताने स्विकारलेल्या पंचवार्षिक योजनेचा अभ्यास करताना दुसऱ्या पंचवार्षिक योजनेमध्ये उद्योगक्षेत्राला प्रचंड प्रमाणात महत्त्व देण्यात आले. औद्योगिक क्षेत्रामध्ये दुसऱ्या पंचवार्षिक योजनेपासून मोठ्या प्रमाणात गुंतवणूक करण्यात येऊ लागली. आज भारतीय

NACC Coordinator
Late Bhimrao Chavhan Arts & Sci College
Chavhanvadi (Barhali)Tq.Mukhed Dist.Nanded (M.S)

I.Q.A.C.Coordinator
Late Bhimrao Chavhan Arts & Sci College
Chavhanvadi (Barhali)Tq.Mukhed Dist.Nanded (M.S)

अर्थव्यवस्था ही चौथी अर्थव्यवस्था म्हणून प्रस्थापित होण्याचे महत्त्वाचे कारण म्हणजे भारताने स्वीकारलेले औद्योगिक धोरण होय. देशात चालणारे सार्वजनिक उद्योग अर्थातच महारत्न उद्योग, नवरत्न उद्योग, मोठे उद्योग यामध्ये असणारे कापड उद्योग, लोह उद्योग, ताग उद्योग, सिमेंट उद्योग, कोळसा उद्योग आणि पेट्रोलियम उद्योग या विविध उद्योगाच्या माध्यमातूनच भारत सरकारने एक उद्योगाची झेप स्वीकारलेली आहे. औद्योगिक ध ोरण स्वीकारून औद्योगिक क्षेत्रामध्ये बदल करण्यात आले.

व्याख्या :

''वस्तू आणि सेवा तयार करणाऱ्या व देशाच्या आर्थिक उत्पादनात योगदान देणाऱ्या क्षेत्राला उद्योग (प्दकनेजतल) असे म्हणतात.''

भारतातील औद्योगिक धोरण

भारतामध्ये उद्योगाचा विकास जलद घडवून आणण्यासाठी शासनाकडून अनेक धोरणे तयार करण्यात आले. ती खालीलप्रमाणे आहेत.

१) स्वातंत्र्यानंतरचे पहिले औद्योगिक धोरण :

८ एप्रिल १९४८ ला पहिले औद्योगिक धोरण श्यामाप्रसाद मुखर्जींनी जाहीर केले. या धोरणात संमिश्र अर्थव्यवस्था स्थापण्याचा निर्णय घेण्यात आला. कोळसा, ऊर्जा, रेल्वे, नागरी उड्डाण, शस्त्रे दारूगोळा तसेच संरक्षण अशा उद्योगांना केंद्रसूचित तर कागद, औषधी, कपडे या उद्योगांना राज्यसूचीत ठेवण्यात आले. उर्वरित उद्योग खाजगी उद्योगांना गुंतवणूकीसाठी खुले करण्यात आले. या धोरणाला संरक्षण प्राप्त व्हावे यासाठी १९५१ साली उद्योग कायदा संमत करण्यात आला.

२) भारतात १९५६ चे दुसरे औद्योगिक धोरण

३० एप्रिल १९५६ ला दुसरे औद्योगिक धोरण जाहीर करण्यात आले. या धोरणात 'समाजवादी समाजरचना' स्वीकारण्यात आली. १९५६ च्या ध ोरणात सार्वजनिक क्षेत्राचा विस्तार तर खाजगी क्षेत्राचा सकोच करण्यात आला. यामध्ये ३ अनुसूचीमध्ये वर्गीकरण करण्यात आले. अनुसूची 'अ' मध्ये १७ उद्योग क्षेत्राचा, अनुसूची 'ब' मध्ये १२ उद्योगांचा तर अनुसूची 'क' मध्ये खासगी उद्योग क्षेत्राचा समावेश करण्यात आला. मात्र त्यांना शासनाकडून तसा 'परवाना' घेणे सक्तीचे करण्यात आले. याचबरोबर औद्योगिक विकेंद्रीकरणावरही भर देण्यात आला.

३) भारतात १९६९ चे औद्योगिक धोरण

अनुसूची 'क' मधील उद्योगाच्या स्थापनेसाठी शासनाकडून 'परवाना' घ्यावयाचा होता. पण अशा परवाना देण्यात राजकारण्यांचे हस्तक्षेप मोठ्या प्रमाणात होऊ लागले. त्यामुळे एकाधिकारशाही निर्माण झाली. या एकाधिकारशाहीला लगाम लावण्यासाठी १९६९ ला औद्योगिक धोरण जाहीर करण्यात आले. यासाठी डत्ज्च कायदा संमत करण्यात आला.

४) १९७३ चे औद्योगिक धोरण

१९७३ मध्ये पुन्हा औद्योगिक धोरण जाहीर करण्यात आले. त्यात लोह, पोलाद, सिमेंट, कोळसा, ऊर्जा इत्यादी क्षेत्रातील उद्योगांना नवीन 'मूलभूत उद्योग' अशी संकल्पना वापरली जाऊ लागली. शासकीय तसेच खाजगी क्षेत्राच्या एकत्रित गुंतवणूकीस संयुक्त क्षेत्र स्थापन करण्यास परवानगी देण्यात आली. परकीय चलनाच्या नियमनासाठी थ्म्त्। कायदा संमत करण्यात आला.

५) १९७७ चे औद्योगिक धोरण

१९७७ च्या धोरणात अनावश्यक क्षेत्रांमध्ये परकीय गुंतवणूकीवर निर्बंध घालण्यात आले. यात उद्योगाच्या विकेंद्रीकरणावर मोठ्या प्रमाणात भर देण्यात आला. लहान उद्योगांना विशेष महत्त्व देण्यात आले. यासाठी या धोरणामध्ये 'जिल्हा उद्योग केंद्राची' स्थापना करण्यात आली.

६) १९८०, १९८५, १९८६ चे औद्योगिक धोरण

१९८० मध्ये कॉंग्रेस सरकारने हे औद्योगिक धोरण जाहीर केले. या धोरणाला अनुसरून १९८५ व १९८६ मध्ये सुधारणा करून औद्योगिक धोरणे जाहीर करण्यात आली.

७) १९९१ चे नवीन औद्योगिक धोरण

२४ जुले १९९१ ला नवीन औद्योगिक धोरण (छमू प्दकनेजतपंस च्वसपबल) जाहीर केली गेली. उदारीकरणाचे सर्वात मोठे पाऊल म्हणजे १९९१ चे औद्योगिक धोरण होय. उत्पादन क्षेत्रात शाश्वत वाढ घडवून आणणे, उत्पादक रोजगाराची निर्मिती करणे,

NACC Coordinator
Late Bhimrao Chavhan Arts & Sci College
Chavhanwadi (Barhali)Tq.Mukhed Dist.Nanded (M.S)
I.Q.A.C.Coordinator
Late Bhimrao Chavhan Arts & Sci College
Chavhanwadi (Barhali)Tq.Mukhed Dist.Nanded (M.S)

औद्योगिक परवाना धोरणातील उदारीकरण, सार्वजनिक क्षेत्रविषयक अनारक्षण, कामगार कायद्यातील बदल, परकीय थेट गुंतवणूक व तांत्रिक कराराचे उदारीकण, थ्म्। कायद्यातील बदल, उद्योगाच्या स्थानविषयक उदारीकरण या सर्व कायद्यानुसार १९९१ च्या धोरणात उदारीकरणाचे धोरण स्वीकारण्यात आले.

८) २०११ चे राष्ट्रीय उत्पादन धोरण

४ नोव्हेंबर २०११ रोजी राष्ट्रीय उत्पादन ध ोरण जाहीर करण्यात आले. १० वर्षात ळक्च मध्ये उत्पादन क्षेत्राचा वाटा २५: करणे व १०० मिलियन रोजगार निर्मिती करणे या धोरणाची उद्दिष्टे प्रात करून उत्पादन क्षेत्राचा मध्यावधी वृद्धीदर १२ ते १४: ठेवणे, २०२२ पर्यंत १०० मिलियन जास्तीची रोजगार निर्मिती उत्पादन क्षेत्रात करणे, भारतीय उत्पादन क्षेत्राची जागतिक स्पर्धात्मकता वाढविणे, पर्यावरण, ऊर्जा कार्यक्षमता स्रोतांचा योग्य वापर विचारात घेऊन शाश्वत वाढीवर भर देणे.

वरील उद्दिष्टे प्राप्त करण्यासाठी या धोरणान्वये पुढील पावले उचलण्यात आली आहेत. यामध्ये छप्डर्ड (छंजपवदंस प्दअमेजउमदज 'दक डंदनबिजनतपदह 'वदम) ची निर्मिती, जलद निपटारा, विकास धोरण, तांत्रिक संपादन व विकास निधी इत्यादी पावले उलचणे यांचा समावेश होतो.

९) भूसंपादन अधिनियम २०१३

भूमी संपादन, पुनर्वसन, पारदर्शकता, योग्य मोबदला कायदा २०१३ यामध्ये उद्योग उभारणीसाठी, पायाभूत सुविधांसाठी, जमीन संपादन करावयाची असल्यास ती १८९४ च्या कायद्याऐवजी २०१३ मध्ये सुधारित भूसंपादन अधिनियम लागू करण्यात आला आहे. या कायद्यान्वये जमीन संपादनासाठी आता खाजगी प्रकल्पांसाठी ८०: तर सार्वजनिक प्रकल्पांच्या भूसंपादनासाठी ७०: शेतकऱ्यांची संमती आवश्यक असते.

१०) भारतातील उद्योगांची संरचना

भारतातील उद्योगांच्या संरचनेमध्ये सार्वजनिक उद्योग, मोठे उद्योग, लघू उद्योग आणि खनिज उद्योग यांचा अभ्यास यात कण्यात आला आहे. सार्वजनिक क्षेत्र उद्योगांमध्ये केंद्रीय सार्वजनिक क्षेत्र उपक्रम व सार्वजनिक क्षेत्रातील बँकांचा समावेश होतो. केंद्रीय सार्वजनिक क्षेत्र उपक्रमांपैकी ३ उद्योग हे केंद्रासाठी राखीव असल्यामुळे त्यांना नियाजित तर इतर उद्योगांना अनियोजित असे म्हणतात. सार्वजनिक उद्योगांनी विशिष्ट निकष पूर्ण केल्यास त्यांना महारत्न, नवरत्न, मिनीरत्न दर्जा देण्यात येतो. ७ महारत्न, १४ नवरत्न व ८२ मिनीरत्न उद्योग आहेत.

११) मोठे उद्योग

भारतामध्ये उद्योगाचा विकास करण्यासाठी कापड उद्योग, लोह पोलाद उद्योग, साखर उद्योग, ताग उद्योग, सिमेंट उद्योग, खत उद्योग, कोळसा उद्योग, पेट्रोलियम उद्योग हे सर्व उद्योग विकसित कण्यात आले.

१२) लघूउद्योग

अर्थव्यवस्थेत लघुउद्योगांना अनन्यसाधारण महत्त्व आहे. मोठ्य प्रमाणात रोजगारनिर्मिती संतुलित आर्थिक विकास आणि ग्रामीण क्षेत्रापर्यंत औद्योगिक विकास पाझरण्यासाठी लघुउद्योग हे एकमेव माध्यम आहे. लघुउद्योगाचा विकास करण्यासाठी १९४९ ते १९५४ या काळात लघूउद्योगांसाठी विविध मंडळे स्थापन करण्यात आली. जसे १९४९ मध्ये केंद्रीय रेशीम मंडळ, १९५३ मध्ये भारतीय खादी व ग्रामोद्योग मंडळ, १९५४ मध्ये कथिया मंडळ स्थापन करण्यात आले. सातव्या योजना काळात २ एप्रिल १९९० ला लघुउद्योगांची वाढ व विकास होण्याच्या उद्देशाने वित्तीय सेवा पुरविण्यासाठी सिडबीची स्थापना करण्यात आली. त्यानंतर ७ ऑगस्ट १९९१ रोजी नवीन लघुउद्योग धोरण जाहीर करण्यात आले. लघुउद्योगांना वेळेवर पुरेसा वित्तपुरवठा करण्यासाठी उपाययोजना सुचविण्यासाठी रिझर्व्ह बँकेने १९९३ मध्ये पी.आ. नायक समिती स्थापन केली. त्यामध्ये वाढ करून २००६ मध्ये डैडम्क कायदा, सुक्ष्म, लघु व मध्यम उपक्रम विकास कायदा करण्यात आला. या कायद्यान्वे भारत शासनाला लघु उपक्रमविषयक सल्ला देण्यासाठी हे मंडळ कार्य करते.

१३) खनिज उद्योग

देशातील खनिज संपत्ती देशासाठी मोठा आर्थिक स्रोत असतो. भारतामध्ये ८६ खनिजांचे उत्पादन मिळते ज्यात ४ इंधने, १० धातू, ४६ अधातू, ३ अणुखनिजे आणि २३ लघु खनिजे आहेत. ५ मार्च १९९३ ला

NACC Coordinator
Late Bhimrao Chavhan Arts & Sci College
Chavhanvadi (Barhali)Tq.Mukhed Dist.Nanded (M.S)

I.Q.A.C.Coordinator
Late Bhimrao Chavhan Arts & Sci College
Chavhanvadi (Barhali)Tq.Mukhed Dist.Nanded (M.S)

भारत शासनाने नवीन खनिज धोरण जाहीर केले. खनिज उद्योगात खासगी क्षेत्राला परवानगी देण्यात आली. या धोरणाचे परीक्षण करण्यासाठी 'छुडा समिती' स्थापन करण्यात आली होती. या समितीच्या परिक्षणावरून २००८ मध्ये पुन्हा नवीन खनिज धोरण जाहीर करण्यात आले.

सारांश

स्वातंर्त्यानंतरच्या कालखंडामध्ये वाढत जाणारी लोकसंख्या, बेकारीचे वाढते प्रमाण, मागासलेली शेती या विविध समस्यांतून मार्ग काढण्यासाठी उद्योगांचा विकास हा एकमेव पर्याय जरी असला ती स्वातंर्त्यापूर्वीच औद्योगिक धोरणाने पेरलेली बिजे स्वातंर्त्यानंतरच्या औद्योगिक धोरणास संजिवनी ठरली. १९४८, १९५६, १९६९, १९७३, १९७७ त्याचबरोबर १९८०, १९८५, १९८६ ही सर्व औद्योगिक धोरणे अविकसित राष्ट्राकडून विकसनशील राष्ट्राकडे जाणाऱ्या प्रवासासाठी महत्त्वपूर्ण ठरली. नवीन औद्योगिक धोरण १९९१ हे विकसित भारताचे स्वन पाहण्याचा पाया ठरला. यामध्ये जागतिकीकरण, खाजगीकरण आणि उदारीकरण यांची मूल्ये रुजलेली दिसून आली. डत्ज्ञ्च व थ्म्त। या कायद्यातील बदल अत्यंत महत्त्वाचे होते. २०१३ साली झालेला भूसंपादन कायदा उद्योगासाठी लागणाऱ्या जमिनीची अडचण ही दूर करण्यासाठी महत्त्वपूर्ण भूमिका मोठे उद्योग, सार्वजनिक उद्योग, लघू उद्योग, खनिज उद्योग या सर्व उद्योगांमध्ये भारताचा वाढत जाणारा ठक्च विकसित राष्ट्राचे स्वप्न भविष्यात निश्चित पूर्ण करेल.

संदर्भ

१) औद्योगिक अर्थशास्त्र– बी. डी. इंगळे, अरुणा प्रकाशन, लातूर, २०१२

२) स्पर्धा परीक्षा अर्थशास्त्र—१—डॉ.किरण गुलाबराव देसले, दिपस्तंभ प्रकाशन, चौथी आवृत्ती ऑगस्ट २०१४

३) देसाई भालेराव, भारतीय अर्थव्यवस्था, निराली प्रकाशन, पुणे, मे २०१३

४) गौरव दत्त, आश्विनी महाजन, भारतीय अर्थव्यवस्था, एस. चाँद अँड कंपनी प्रा.लि., २०१५

09

ग्रामीण महिलांचे आर्थिक सबलीकरण

प्रा.डॉ.सुरेखा वैजनाथराव दाडगे
समाजशास्त्र विभागप्रमुख
कै.बापूसाहेब पाटील एकंबेकर महाविद्यालय, उदगीर
जि.लातूर

****

गोषवारा :

भारतासारख्या विकसनशील देशामध्ये लोकसंख्येच्या बाबतीत महिलांचा जवळजवळ निम्मा वाटा आहे. त्यामुळे त्यांना विकासाच्या मुख्य प्रवाहाबाहेर ठेवणे अयोग्य आणि अहितकाक ठरेल. देशातील ही निम्मी लोकसंख्या अडाणी, अज्ञानी आणि अशिक्षितपणाच्या गर्तेतून बाहेर काढून देशातील समस्त महिलांना सत्ता, संपत्ती आणि संधीची समानता ठेवून विकासाच्या मुख्य प्रवाहात आणणे ही काळाची गरज बनली आहे. महिला आर्थिक सबलीकरणामध्ये भारत जागतिक पातळीवर खूप मागे आहे. महिलांच्या आर्थिक सबलीकरणामध्ये एकूण घ्ह्य* देशांमध्ये भारताचा क्रमांक घ्घ्ह्ह वा लागतो. दरवर्षी जवळपास साडेपाच कोटी महिलांचा भारतात कामासाठी उपलब्ध असलेल्या मनुष्यबळात समावेश होतो. भारतीय पुरुषांच्या तुलनेत महिलांचा एकूण जीडीपी मधील वाटा जवळपास ह्यक्त प्रतिशत इतका आहे.

देशामध्ये ग्रामीण भागातील महिलांकडे पाहण्याचा दृष्टिकोन हा गरीब, अज्ञानी, अशिक्षित, अंधश्रद्धा आणि दडपशाहीखाली जीवन जगणारी असा आहे. त्याचबरोबर त्यांच्याकडे कौशल्याचे प्रमाण कमी असल्यामुळे शहरी भागातील महिलांच्या तुलनेत विकास झालेला दिसत नाही. तसेच ग्रामीण भागातील भागातील महिलांमध्ये शिक्षणाचे प्रमाण कमी असल्यामुळे मालमत्ता आणि व्यवसायाची मालकी त्यांच्याकडे कमी प्रमाणात असल्याचे दिसते. ग्रामीण भागातील महिला या असंघटित

NACC Coordinator
Late Bhimrao Chavhan Arts & Sci College
Chavhanvadi (Barhali)Tq.Mukhed Dist.Nanded (M.S)
I.Q.A.C.Coordinator
Late Bhimrao Chavhan Arts & Sci College
Chavhanvadi (Barhali)Tq.Mukhed Dist.Nanded (M.S)

FRANCIS XAVIER ENGINEERING COLLEGE
AN AUTONOMOUS INSTITUTION
Accredited BY NBA

Department of Civil Engineering

CERTIFICATE
OF PARTICIPATION

This is to Certify that

Dr.Sunil Ramrao Rapanwad , Assistant professor

Swami Vivekanand College, Shirur Tajband

has Successfully Completed the One week AICTE Sponsored Online Short Term Training Program on Basic of Remote Sensing, Geographical Information System(GIS) and Global Navigation Satellite System (GNSS) "Phase III" During 26-31 October 2020

Dr.V.Kannan
Professor & Head
Department of Civil Engineering
Francis Xavier Engineering College, Tirunelveli

Dr.V. Velmurugan
Principal
Francis Xavier Engineering College, Tirunelveli

CamScanner

ISBN: 978-93-83672-77-6

Index

१. अण्णा भाऊ साठे : व्यक्ती आणि वाङ्मय — ११

प्रा. डॉ. जिरोबाड लक्ष्मीकांत मारोतीराव

२. साहित्यसम्राट अण्णा भाऊ साठे : व्यक्ती आणि वाङ्मय — १४

प्रा.डॉ.विजयेंद्र विश्वनाथ पाटील

३. अण्णाभाऊ साठे यांचे आर्थिक विचार — १८

प्रा. डॉ. गितांजली मोटे

४. अण्णाभाऊ साठे : व्यक्ती आणि वाङ्मय — २१

प्रा.डॉ. रंदिल गजेंद्र साहेबराव

५. लोकशाहीर अण्णाभाऊ साठे यांच्या साहित्यातील लोकभक्ती व राष्ट्रभक्ती — २८

प्रा. नवनाथ ज्ञानोबा पवळे

६. वैजयंता' नर्तिकेची शोककथा — ३२

प्रा. डॉ. भारत हंडिबाग

७. अण्णा भाऊंचे पोवाडा वाड्.मय — ४३

प्रा.डॉ. एम.बी.धोंडगे, प्रा. उदार एन.एस.

८. अण्णाभाउ साठे -मार्क्सवादी विचारवंत — ४६

डॉ. शेख हुसैन इमाम

९. अण्णाभाऊ साठे : व्यक्ती आणि वाड्मय — ४९

प्रा.डॉ. अनिता परभतराव खंडागळे

१०. अणाभाऊ साठे यांचे शाहीरी वाड्.मय आणि संगीत — ५४

रायबोले अर्चना रामरतन

११. अण्णाभाऊ साठे यांच्या कादंबऱ्यातील स्त्री प्रतिमा — [illegible]

बेटकर वैशाली चनबस

१२. अण्णाभाऊ साठे : परिवर्तनकारी व्यक्तित्व — ६८

प्रा. विवेकानंद हरिभाऊ चव्हाण

१३. अण्णाभाऊ साठे यांच्या साहित्यातील समाजशास्त्र — ७१

डॉ. हनुमंत मिसाळ

१४. महाराष्ट्राच्या ग्रामीण जीवनाचे व संस्कृतीचे पहिले प्रमुख चित्रणकर्ते : अण्णाभाऊ साठे — ८१

प्रा. जायेवार जगदिश लच्छमन्ना

Late Bhimrao Chavhan Arts & Sci. College Chavhanvadi Tq.Mukhed Dist.Nanded

Scanned with OKEN Scanner

Head
Department of Marathi
L.B.C.Arts & Science College Chavhanvadi
(Barhali)Tq.Mukhed Dist.Nanded (M.S)

Principal
Late Bhimrao Chavan Arts's &
Science College Chavawadi(Barahali)
Tq.Mukhed Dist.Nanded

Late Bhimrao Chavhan Arts & Sci. College
Chavhanvadi
Tq.Mukhed Dist.Nanded

16.	आधुनिक मराठी कवितेचा पहिल्या [illegible] (१८८० ते १९२०) इतिहास : एक दृष्टिक्षेप रोडगे संभाजी हरिभाऊ	57-60
17.	बोलीचे अभ्यास क्षेत्र प्रा. डॉ. बोचरे जे. एम. , श्री पल्लेवार के. डी.	61-62
18.	वाङ्मयीन नियतका लिकांची वाटचाल प्रा.अनंत मोगल,	63-65
19.	चरित्र - आत्मचरित्र आणि आत्मकथने : एक विचार डॉ.चक्रभुज बालासाहेब कदम	66-69
20.	मराठीतील स्त्रियांचे कथात्म साहित्य श्री.सुनिल रामराव काकडे	70-72
21.	मराठी कादंबरीचा इतिहास सिंधू नामदेवराव राठोड	73-77
22.	सहकारी क्षेत्र आणि मराठी कादंबरी: प्रा. विनायक जाधव	78-80
23.	दलित साहित्य प्रवाह : उगम व स्वरुप प्रा. मायकर आर.बी.	81-82
24.	मराठी स्त्री नाटककारांचा इतिहास अनुराधा जोशी - पत्की	83-88
25.	स्त्रीवादी मराठी साहित्य : एक आकलन प्रा. सौ. बेटकर व्ही. सी.	89-91
26.	संतसाहित्य : संस्कृतिक व सामाजिक अनुबंध डॉ.ज्ञानेश्वर को. गवते	92-93
27.	वाङ्मयेतिहास संकल्पना व स्वरुप प्रा. प्रल्हाद दत्तराव भोपे	94-96
28.	मराठी ग्रामीण कवितेचा इतिहास: एक दृष्टिक्षेप प्रा. डॉ. दत्ता शिंदे	97-100
29.	ग्रामीण कथेचा इतिहास : १९६० ते १९८० प्रा. डॉ. मारोती गायकवाड	101-105
30.	दलित कवितेचा इतिहास व जाणिवांचे मूळ प्रा. विक्रम उ. मोरे	106-110

Head
Department of Marathi
L.B.C. Arts & Science College Chavhanvadi
(Barhali)Tq.Mukhed Dist.Nanded (M.S)

Scanned with OKEN Scanner

Principal
Late Bhimrao Chavan Arts's &
Science College Chavawadi(Barahali)
Tq.Mukhed Dist.Nanded

Late Bhimrao Chavhan Arts & Sci. College
Chavhanvadi
Tq.Mukhed Dist.Nanded

 ISBN : 978-81-937477-0-

अ.क्र.	लेख / लेखकाचे नाव	पृ
६९	अण्णा भाऊ साठे यांच्या वाङ्मयलेखनातील समाजजीवनाचे दर्शन प्रा. मधुबाला गंगाधरराव हुडगे	४७३-४७
७०	विद्रोही साहित्याचे जनक - अण्णा भाऊ साठे प्रा. संजय बन्सीधरराव कसाब	४८०-४८
७१	मराठी साहित्यातील विद्रोही लेखक - अण्णा भाऊ साठे डॉ. वनमाला लोंढे	४८४-४८
७२	अण्णा भाऊंच्या कथेतील नायक-नायिका प्रा. बापू कांबळे	४८९-४९
७३	'फकिरा' कादंबरी : एक आकलन डॉ. अशोक भानुदासराव केंद्रे	४९८-५०१
७४	भटक्या-विस्थापित समाजाचे चित्रण करणारी कादंबरी : 'माकडीचा माळ' डॉ. मारोती कोल्हे	५०२-५०७
७५	अण्णा भाऊ साठे : अष्टपैलू व्यक्तिमत्त्व डॉ. सूर्यकांत हरिश्चंद्र गित्ते	५०८-५१४
७६	अण्णा भाऊ साठे यांच्या साहित्यातील आर्थिक विषमता प्रा. जितेंद्र पांडुरंगराव काळे	५१५-५१८
७७	अण्णा भाऊंचा पोवाडा : श्रमजीवी आणि राष्ट्रीय अस्मितेचा दस्तऐवज डॉ. दिनकर वसंत कुटे	५१९-५२८
७८	लोकशाहीर साहित्यरत्न अण्णा भाऊ साठेंच्या साहित्यातील विद्रोह प्रा. विद्या खंदारे-गोवंदे	५२९-५३३
७९	अण्णा भाऊ साठे यांच्या कथेतील विद्रोह प्रा. सौ. व्ही. सी. बेटकर	५३४-५३९
८०	अण्णा भाऊ साठे यांचे स्त्रीविषयक विचार प्रा. अनिता विश्वनाथ चौधरी	५४०-५४५
८१	''कडकडे डफावर थाप, तू शोषितांचा मायबाप...'' नीता मोहनराव मोरे	५४६-५५२
८२	अण्णा भाऊंच्या लिखाणातील अन्यायाविरुद्ध लढणारा दलित गोविंद व्यंकटराव आदावळे	५५३-५६०

Head
Department of Marathi
L.B.C. Arts & Science College Chavhanvadi

Scanned with OKEN Scanner

Principal
Late Bhimrao Chavan Arts's & Science College Chavawadi(Barahali)
Tq.Mukhed Dist.Nanded

२३. अण्णा भाऊ साठे यांच्या 'फकिरा' कादंबरीतील मानवतावादी तत्वज्ञान-प्रा. श्री बेटकर श्री. श्री. ६५
२४. अण्णा भाऊ साठे यांचे साहित्यलेखनविषयक विचार-प्रा.डॉ.खुशाल पांडुरंग वायमारे ६७
२५. अण्णा भाऊ साठे यांच्या निवडक कादंबऱ्यातील स्त्री प्रतिमा-प्रा. सविता कोकाटे परांडे ६९
२६. अण्णा भाऊ साठे यांची लेखनशैली-प्रा. केदार रविंद्र केंद्रेकर ७२
२७. अण्णा भाऊ साठे यांच्या वाङ्मयातील स्त्री प्रतिमा-स्वाती रखमाजी बोढरे ७५
२८. साहित्यरत्न अण्णा भाऊ साठे यांच्या समग्र साहित्याचे स्वरुप आणि विशेष :
एक अभ्यास-प्रा.संजय नामदेवराव आठवले ७७
२९. अण्णा भाऊ साठे यांच्या 'फकिरा' कादंबरीतील जीवनसंघर्ष -डॉ. संभाजी शिवाजी जाधव ८१
३०. अण्णा भाऊ साठेंचे कथाविश्व- प्रा.डॉ.संतोष विष्णू चतुर ८४
३१. अण्णा भाऊ साठे यांची लेखनशैली-संतोष रघुनाथ कांबळे ८७
३२. अण्णा भाऊ साठे यांच्या साहित्यातील मानवतावाद-प्रा.डॉ.वनमाला लोंढे ८९
३३. अण्णा भाऊ साठे यांच्या कथेतील पुरुषप्रधान संस्कृतीविरुद्ध लढणारी विद्रोही स्त्री-डॉ.विष्णू काळबा कांबळे ९१
३४. अण्णा भाऊ साठे यांचे कथाविश्व-डॉ.अलका प्रदीप वालचाळे (सरोदे) ९६
३५. अण्णा भाऊ साठे यांचे कथाविश्व- दगडूबा कोंडीबा माघाडे,प्रा.डॉ.अशोक पाठक ९९
३६. अण्णा भाऊ साठे यांच्या कथेतील सामाजिक जाणिवा- साबळे पल्लवी भगवान १०१
३७. माकडीचा माळ कादंबरीचे सामाजिक आकलन-प्रा.डॉ.अतुल नारायण चौरे १०३
३८. अण्णा भाऊ साठे यांच्या कादंबरीविश्वातील समाजजीवन-सिद्धार्थ बाबुराव नवतुरे १०६
३९. अण्णा भाऊ साठे यांच्या कथेतील सामाजिक तत्वज्ञान-गायत्री आनंद भरनाळे १०८
४०. अण्णा भाऊ साठे : एक सिद्धहस्त कथाकार-प्रा. डॉ. नामदेव सोडगीर ११२
४१. जग बदलाचा महान मंत्र आणि आंबेडकरी क्रांतीसूत्रे-डॉ. कीर्तीकुमार मोरे ११७
४२. साहित्यरत्न अण्णा भाऊ साठे व्यक्तित्व, साहित्य आणि तत्वज्ञान-प्रवीण शंकर सोलनकर १२२
४३. साहित्यरत्न अण्णा भाऊ साठे यांचे समग्र साहित्य-कु. स्नेहा नरेशराव ढागे १२६
४४. अण्णा भाऊ साठे आणि संयुक्त महाराष्ट्र चळवळ-पालंचेवार पोतन्ना गंगन्ना १३०
४५. अण्णा भाऊ साठे यांचे सामाजिक विचार-डॉ.लक्ष्मण एस.पवार १३३
४६. साहित्यरत्न अण्णा भाऊ साठे : व्यक्तित्व,साहित्य आणि तत्वज्ञान - डॉ. शिवाजी सोमला पवार १३५
४७. जनमाणसातील लेखक : अण्णा भाऊ साठे-प्रा.कांबळे डी.आर. १३९

ISBN : 978-81-922248-7-9

Late Bhimrao Chavhan Arts & Sci. College Chavhanvadi Tq.Mukhed Dist.Nanded

Head
Department of Marathi
... Arts & Science College Chavhanvadi
... Mukhed Dist.Nanded (M.S)

Scanned with OKEN Scanner

Principal
Late Bhimrao Chavan Arts's & Science College Chavawadi(Barahali)
Tq.Mukhed Dist.Nanded

Late Bhimrao Chavhan Arts & Sci College
Chavhanvadi
Tq.Mukhed Dist.Nanded

ISBN : 978-81-939613-2-2

अनुक्रमणिका

१. मराठी कादंबरी आणि अण्णा भाऊ साठे यांचे कादंबरी वाङ्मय : एक अभ्यास — 9
प्रा. डॉ.शरद गायकवाड

२. अण्णा भाऊ साठे यांनी अनुभूती व सहानुभूतीतून कादंबरी लेखनासाठी निवडलेले वेगळे विषय — 31
डॉ. प्रमोद भीमराव गारोडे

३. अण्णाभाऊ साठे : मानवतावादी साहित्यिक — 41
डॉ. आश्रु जाधव

४. अण्णाभाऊ साठे यांचे तत्त्वज्ञान — 46
प्रा.डॉ.आचार्य आर.डी.

५. अण्णाभाऊ साठे यांचा वैज्ञानिक दृष्टीकोन — 49
डॉ. आंबटकर वृषाली ओंकार

६. अण्णा भाऊंचे आर्थिक विचार — 54
महेश वसंत कुलकर्णी

७. अण्णाभाऊ साठे यांचे कथा साहित्य — 58
प्रा.डॉ. अर्चना काटकर - सोनवणे

८. **अण्णा भाऊ साठे : साहित्य व स्वरूप** — 62
प्रा.आशालता नारायण खोत

९. अण्णाभाऊ साठे : एक मार्क्सवादी तत्वज्ञ. — 68
डॉ.प्रा.लोखंडे बी.बी.

१०. **अण्णाभाऊ साठे यांच्या भाषणातील साहित्याबद्दलचा मूलगामी दृष्टिकोन** — 73
डॉ. बालाजी विठ्ठलराव डिगोळे

११. 'वारणेच्या खोऱ्यात' कादंबरीतील देशप्रेम व विद्रोही जाणिवा — 79
मटकर वैशाली चनबस

१२. अण्णाभाऊ साठे : जीवन, साहित्य आणि कार्य — 84
प्रा. डॉ. भोवाळ दयानंद लिंबाजी

१३. लोक शाहिर अण्णाभाऊ साठे साहित्य, कार्य आणि मातंग समाज — 92
डॉ. प्रमोद चव्हाण

१४. अण्णा भाऊ साठे : मानवतावादी साहित्यिक — 94

Scanned with OKEN Scanner

Head
Department of Marathi
L.B.C.Arts & Science College Chavhanvadi
(Barhali)Tq.Mukhed Dist.Nanded (M.S)

Principal
Late Bhimrao Chavan Arts's &
Science College Chavawadi(Barahali)
Tq.Mukhed Dist.Nanded

Late Bhimrao Chavhan Arts & Sci. College
Chavhanvadi
Tq.Mukhed Dist.Nanded

आंबेडक[illegible]ी मराठी साहित्य / स्वरूप आणि विविध प्रवाह-यांचा परामर्श [illegible] गंगाधर वाढे	244
बाबुराव [illegible]गुलांची 'सूड' एक चांगली दीर्घकथा [illegible] रदिल गजेंद्र साहेबराव	247
माझ्या जल्माची चित्तरकथा : आंबेडकरवादी आत्मकथन प्रा. दिवाकर विश्राम सदाशिव	250
आंबेडकरी जलसे:आकलन आणि विश्लेषण प्रा. संध्या जंजाळ	253
आंबेडकरी जाणीवेची कथालेखिका : उर्मिला पवार प्रा.म्हस्के सीताराम खंडू	256
आंबेडकरी कवितेतून येणारे समतावादी विचार प्रा.डॉ.रामकिशन दहिफळे	259
समकालीन आंबेडकरी कवयित्रींच्या काव्यातील स्त्री वेदना डॉ.ज्योती मुंकुदराव झाल्टे	261
आंबेडकरवादी साहित्यातील भाषासौंदर्य अभ्यासाच्या दिशा डॉ. विठ्ठल जंबाले	264
आंबेडकरी प्रेरणेचे साहित्य दलित नव्हे आंबेडकरवादीच प्रा.डॉ.भास्कर वि. नरवाडे	267
जातीय समीकरणातील साहित्य आणि डॉ बाबासाहेब आंबेडकर प्रा.डॉ. रामदिनेवार गोविंद शंकरराव	270
आंबेडकरी चळवळीचे वैचारिक अधिष्ठान असलेली कविता : ऑडीट प्रा. डॉ.संजय कसाब	274
१९८० नंतरची आंबेडकरवादी कविता प्रा.डॉ. बाळासाहेब सोनवणे	277
आंबेडकरी कविता डॉ. ललित अधाने	279
अणाभाऊ साठे यांच्या कथेतील आंबेडकरवादी जाणिवा संशोधक बेटकर वैशाली चनबस पृ. 133	283
आंबेडकरवादी मराठी कविता एक चिंतन प्रा.डॉ.लक्ष्मण एस.पवार	286

Scanned with OKEN Scanner

Head
Department of Marathi
L.B.C. Arts & Science College Chavhanvadi
Dist.Nanded (M.S)

Principal
Late Bhimrao Chavan Arts's &
Science College Chavawadi(Barahali)
Tq.Mukhed Dist.Nanded

Late Bhimrao Chavhan Arts & Sci.College Chavhanvadi Tq.Mukhed Dist.Nanded

12) महात्मा फुले आणि डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर यांचे साहित्यविषयक विचार
प्रा.डॉ. सुर्यवंशी रामहरी मधुकर, उस्मानाबाद ||43

13) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे आर्थिक विचार : एक विश्लेषण
प्रा.डॉ. विवेक अ. चोधरी, अमरावती ||45

14) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे जमीन हक्कासंबंधी भूमिका व मार्गदर्शन
डॉ. वाघमारे विष्णु बब्रुवान, सोलापूर ||48

15) शाहु महाराजांच्या सामाजीक व आर्थिक विचारातील मानव विकास संकल्पना
प्रा. यादव जे. बी., डॉ. आगळे एस. व्ही, बीड ||51

16) छत्रपती राजर्षी शाहु महाराज यांचे शैक्षणिक कार्य
प्रा.डॉ. हारणे महादेव माणिकराव, उस्मानाबाद ||54

17) महात्मा फुले यांचे स्त्रीविषयक विचार
प्रा.डॉ. पवार विद्युलता शाहूराव, कळंब ||56

18) महात्मा फुले : स्त्रियांचे आद्य उद्धारक
प्रा. सौ. बेटकर व्ही. सी., उदगीर ||58

19) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे राष्ट्रवादी विचार व कार्य
प्रा. रघुनाथ व्यंकटी घाडगे, कळंब ||60

20) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे शैक्षणिक विचार
प्रा. तात्यासाहेब शिवाजी काटकर, सोलापूर ||62

21) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे महिला सक्षमीकरण विषयक विचार
डॉ. वासुदेव एस. वले, जळगाव ||64

22) राजर्षी शाहूंचे शैक्षणिक विचार
प्रा. कांतराव किसनराव कलाणे, बीड ||66

23) मा. जोतीबा फुले यांचे शेती व शेतकरी संदर्भात विचार आणि कार्य
प्रा. आबासाहेब गायकवाड, प्रा.डॉ. बी. डब्लू. गुंड, तुळजापूर ||69

24) राजर्षी शाहू महाराजांचे कार्य व वर्तमान स्थिती
प्रा. डॉ.अंबादास बिराजदार, तुळजापूर ||71

www.vidyawarta.com/03 — http://www.printingarea.blogspot.com

Scanned with OKEN Scanner

Head
Department of Marathi
L.B.C. Arts & Science College Chavhanvadi
(Barahali)Tq.Mukhed Dist.Nanded

Principal
Late Bhimrao Chavan Arts's &
Science College Chavawadi(Barahali)
Tq.Mukhed Dist.Nanded

Late Bhimrao Chavhan Arts & Sci College
Chavhanvadi
Tq.Mukhed Dist.Nanded

Sr.No.	Name Of Author	Title Of Paper	Page No.
56	डॉ. विलास तावरे	अर्थतज्ञ डॉक्टर बाबासाहेब आंबेडकर	237
57	वैशाली धनबस बेटकर	' मारेकरी जेव्हा मातीला येतात ' या कवितासंग्रहातील आंबेडकरवादी विचार	240
58	प्रा. वसंत निवृत्ती बंडे	दलितोद्धारक डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर	246
59	डॉ. सुरेश विठ्ठलराव पाथरकर	21 वे शतक आणि डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर यांचे विचार व कार्य	249
60	डॉ. यशवंत बाबुराव चव्हाण	डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांचे अर्थशास्त्रविषयक विचार	252
61	प्रा. डॉ. डी. बी. कोनाळे	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे अर्थशास्त्रीय विचार व कार्य	256
62	प्रा. डॉ. दिलीप रामचंद्रराव जाधव	एकविसावे शतक आणि डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे समाजसुधारणा विषयक विचार व कार्य	260
63	डॉ. सौ. मेधा देशपांडे	21 वे शतक आणि डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे स्त्री सुधारणाविषयक विचार आणि कार्य	264
64	प्रा. अंतेश्वर चंद्रकांत गायकवाड	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांची पत्रकारिता आणि 21वे शतक	269
65	डॉ. राजेंद्रकुमार लक्ष्मणराव लोणे	भीमगीते मराठी कवितेतील समृध्ददालन : शोध आणि चिकित्सा	276
66	डॉ.विद्यादेवी मनोहर कांबळे	दलित साहित्याचे प्रेरणास्रोत : डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर	281
67	प्रा. अंकुश रणजित जाधव	21 वे शतक आणि डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे अर्थशास्त्रीय विचार	285
68	सौ.विश्रांती सुरेश चांगन	एकविसावे शतक आणि डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर यांचे अर्थशास्त्रीय विचार व कार्य	288
69	डॉ. नरसिंग आप्पासाहेब कदम	एकविसावे शतक आणि भारतीय संविधान	291
70	डॉ. अशोक गौरीशंकर माळगे	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे पत्रकारितेतील योगदान	294
71	प्रा.एस.एन. पाटील	२१ वे शतक आणि डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे स्त्री सुधारणा विषयक विचार व कार्य	297
72	डॉ.पद्माकर पिटले	इतिहासकार डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर (रामायण आणि महाभारत या संदर्भात)	321
73	प्रा. वैजनाथ सुरनर	२१ वे शतक आणि डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे शिक्षणविषयक विचार व कार्य	303

Head
Department of Marathi
L.B.C.Arts & Science College Chavhanvadi
(Barhali)Tq.Mukhed Dist.Nanded (M.S)

Scanned with OKEN Scanner

Principal
Late Bhimrao Chavan Arts's &
Science College Chavawadi(Barahali)
Tq.Mukhed Dist.Nanded

Late Bhimrao Chavhan Arts & Science College
Chavhanvadi
Tq.Mukhed Dist.Nanded

८७	अण्णा भाऊ साठे आणि संयुक्त महाराष्ट्र चळवळ डॉ. केशव अंबादास लहाने	४९४
८८	अण्णा भाऊ साठे यांचे कामगार चळवळीतील योगदान सौ. स्नेहल सुरेश बेलवलकर	४९९
८९	लोकशाहीर अण्णा भाऊ साठे : एक दीपस्तंभ डॉ. मधुकर नवगिरे	५०६
९०	अण्णाभाऊंच्या साहित्यातील पर्यावरण चित्रण डॉ. पी. डी. गाथाडे	५११
९१	अण्णा भाऊ साठे यांच्या 'आवडी' या कादंबरीतील नायिका प्रा. सीमा हडकर	५१६
९२	अण्णा भाऊ साठे यांच्या साहित्य लेखनाच्या प्रेरणा बेटकर वैशाली चनबस	५२०
९३	अण्णा भाऊ साठे यांची शाहिरी : एक ऐतिहासिक अभ्यास प्रा. सुमन लक्ष्मणराव केंद्रे	५२५
९४	अण्णा भाऊ साठे यांची संयुक्त महाराष्ट्र चळवळीतील भूमिका डॉ. किशोर कल्लापा म्हेत्री	५३०
९५	आण्णा भाऊ साठे यांचे ऐतिहासिक पोवाडे प्रा. आप्पासाहेब धोंडीराम कांबळे	५३६
९६	अण्णा भाऊ साठे – वास्तववादी लेखनातुन सामाजिक परिवर्तन सुमीत राजू कुचेकर	५४२
९७	साहित्यसम्राट अण्णा भाऊ साठे यांचे साहित्यिक योगदान डॉ. रंजना आप्पासाहेब कमलाकर	५४६
९८	अण्णा भाऊ साठे यांच्या साहित्यातील सामाजिकता डॉ. पोळ हणमंत रामचंद्र	५५०
९९	अण्णा भाऊ साठे उपेक्षित समाजमनाचे जननायक प्रा. अरुण अवचितराव पाटील	५५४
१००	स्टॅलीनग्राडचा पोवाडा : मालक व कामगार एक संघर्ष डॉ. सविता अशोक व्हटकर	५५९

Head
Department of Marathi
B.C. Arts & Science College Chavhanvadi
(Barhali)Tq.Mukhed Dist.Nanded (M.S)

Scanned with OKEN Scanner

Principal
Late Bhimrao Chavan Arts's &
Science College Chavawadi(Barahali)
Tq.Mukhed Dist.Nanded

Late Bhimrao Chavhan Arts & Sci. College
Chavhanvadi
Tq.Mukhed Dist.Nanded

10. अण्णा भाऊ साठे यांच्या कादंबरीतील क्रांतिकारी नायक 49
—प्रा. पुरुषोत्तम एस. निर्मळ

11. अण्णा भाऊ साठे यांच्या साहित्यातील बंडखोर नायक 56
—प्रा. डॉ. रंदिल गजेंद्र साहेबराव

12. अण्णा भाऊ साठे: व्यक्ती आणि वाड् मय 62
—डॉ. नामदेव बापुराव सोडगीर

13. अण्णा भाऊ साठे यांच्या साहित्यातील स्त्री प्रतिमा 71
—प्रा. डॉ. दिलीप साहेबराव सावंत

14. उपेक्षितांचे जगणे चित्रित करणारा लेखक अण्णा भाऊ साठे 76
—डॉ. शिवराज पाटील

15. अण्णा भाऊ साठे यांच्या कादंबऱ्या : उपेक्षितांच्या वेदनेचा उद्गार 81
—डॉ. गोविंद काळे

16. 'जग बदल घालुनी घाव' मधील आंबेडकरी तत्त्वज्ञान 87
—डॉ. भुजंग पाटील

17. अण्णा भाऊ साठे यांच्या साहित्यातील राजकीय संदर्भाचा शोध 93
—डॉ. रजनी अ. बोरोळे

18. फकिरा कादंबरीतील सामाजिक संघर्ष : एक चिंतन 100
—डॉ. एस. पी. घायाळ

19. अण्णा भाऊ साठे यांच्या साहित्यातील 'व्यक्ति रेखा आणि त्यांचा जीवन संघर्ष' 106
—प्रा. संदिप कोरडे

20. अण्णा भाऊ साठे यांच्या कादंबरीतील संघर्षशील 'स्त्री' नायिका 111
—बेटकर वैशाली चनवस

21. अण्णा भाऊ साठे यांच्या 'माकडीचा माळ' व 'वैजयंता' कादंबरीतील भटक्याउ उपेक्षितांचे चित्रण 121
—डॉ. हणमंत दादाराव वागलगावे

Head
Department of Marathi
... & Science College Chavhanvadi
Tq.Mukhed Dist.Nanded (M.S)

Scanned with OKEN Scanner

Principal
Late Bhimrao Chavan Arts's &
Science College Chavawadi(Barahali)
Tq.Mukhed Dist.Nanded

Late Bhimrao Chavhan Arts & Sci. College
Chavhanvadi
Tq.Mukhed Dist.Nanded

१५. तारा : अण्णा भाऊ साठे यांची नायिकाप्रधान कादंबरी /१६६
- डॉ. प्रमोद गारोडे, अमरावती
१६. वारणेचा वाघ : वारणेचा वाघ आणि सेक्युलर कादंबरी /१७४
- जी.के.ऐनापुरे, सांगली
१७. मूर्ती : एक सफल प्रेम कहाणी /१७८
- डॉ. सतीश कामत, फोंडाघाट
१८. अग्निदिव्य : ऐतिहासिक वेगळेपण मांडणारी कलाकृती /१८८
- डॉ. दत्ता घोलप, सोलापूर
१९. मयुरा : आधुनिक नायिकेचा पूर्णावतार /१९५
- डॉ. राजाभाऊ भैलुमे, पुणे
२०. चिखलातील कमळ : माणसाचं जीवन बदलणारी कादंबरी /१९९
- डॉ. विठ्ठल भंडारे, नांदेड
२१. केवड्याचं कणीस : सुष्टांनी दुष्टांवर मिळवलेला विजय /२०५
- प्रो. डॉ. संजय शिंदे, छ. संभाजीनगर
२२. रूपा : गावगाड्यातील चौकोनी वास्तव /२१०
- प्रा. प्रकाश नाईक, कोल्हापूर
२३. आग : अगतिक प्रेमिकांच्या विरहाची व्याकुळ करणारी कहाणी /२१४
- डॉ. मारोती कसाब, उदगीर
२४. आघात : मानवी वर्तन व्यवहाराची मीमांसा /२२१
- डॉ.मनोहर सिरसाट, बीड
२५. रत्ना : परंपरेवर प्रहार करणारी कादंबरी /२२५
- सोपान खुडे, पुणे
२६. अहंकार : मुक्त समाजाचे स्वप्न पाहणारी कादंबरी /२३०
- प्रा. डॉ. शरद गायकवाड, कोल्हापूर
२७. फुलपाखरू : महानगरीय कुरुपतेचं चित्रण /२३५
- डॉ. अनिल फराकटे, गारगोटी
२८. रानबोका : संभाजी, मोहनाची सुखात्म प्रेमकथा /२४२
- डॉ. पी. विठ्ठल, नांदेड
२९. 'डोळे मोडीत राधा चाले : कादंबरीतील समाज चिंतन /२५१
- डॉ.सहदेव चव्हाण, पुणे
३०. संघर्ष : कर्तव्य प्रेमाची कहाणी /२५९
- डॉ. वैशाली बेटकर, अहमदपूर

Scanned with OKEN Scanner

Head
Department of Marathi
Principal
Late Bhimrao Chavan Arts's & Science College Chavawadi(Barahali)
Tq.Mukhed Dist.Nanded